

VERTYBIŲ SISTEMOS RAIŠKA XX A. II PUSĖS ŽEMAIČIŲ KASDIENYBĖS DISKURSE

Jūratė Pajėdienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

ORCID: 0000-0003-1542-2866

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.7>

ANOTACIJA: Žemaičių savimonės suvokimui ypač svarbūs transkripcija užrašytieji natūralaus žemaitiško kalbėjimo(si) liudijimai. Paskelbtų kalbėjimo(si) įrašų visumoje du leidiniai – *Taip šneka tirkšliškiai* (Girdenis 1996) ir *Kretingos tarmės žodynas* (Aleksandravičius 2011) – yra ypatingi dėl juose užfiksuotų pokalbio atkarpų autentiškumo ir dialogiškumo. Minėtieji šaltiniai labiausiai vertintini kaip tam tikri visuminiai kasdieniško žemaičių kalbėjimosi atkarpų registrai, atskleidžiantys tikrąsias kalbančiojo pažiūras. Pasikartojančių kasdieniško žemaitiško kalbėjimo frazių, sakinių ir jų variantų analizė leidžia pamatyti juos ištarusių asmenų pasaulėžiūros modelius, kurie ir bus aptariami straipsnyje. Dar vieno šaltinio – *Šiaurės vakarų žemaičių žodyno* (Vanagienė 2014, 2015) – medžiaga pasitelkta ir dėl gausaus kasdieniško kalbėjimosi pavyzdžių sluoksnio, ir dėl apibendrinimų, atspindinčių socialinių pokyčių įtaką žemaitiškam gyvenimo būdui ir vertinimo nuostatom.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Žemaičiai, tapatybė, kasdieniškas kalbėjimas, vertybių sistema

Įvadas

Žemaičiai gyvi kalbėjimosi, o ne rašto patirtimi (apie žemaičių rašto sistemos sukūrimo pastangas ir realijas žr. Pabrėža 2017), todėl šios etninės grupės¹ savimonės suvokimui² ypač svarbūs transkripcija užrašytieji natūralaus žemaitiško kalbėjimo(si) liudijimai. Tyrimui pasirinkti keli XX a. II pusės žemaičių kasdieniško kalbėjimo(si) situacijas fiksuojantys tekstų sąvadaai. Du iš jų – *Taip šneka tirkšliškiai*

1 Dėl žemaičių kilmės tyrėjų turima dvejopa nuomonė: archeologų Prano Kulikausko, Adolfo Tautavičiaus, Albino Kuncevičiaus, Adomo Butrimo, Vlado Žulkaus siūloma žemaičių kaip atskiro etninio vieneto egzistavimo samprata; istorikų Alvydo Nikžentaičio, Edvardo Gudavičiaus, kalbininkų Giedriaus Subačiaus, Zigmo Zinkevičiaus, etnologo Petro Kalniaus siūlymu žemaičiai vertintini kaip subetnosas, subtautybė, potautė ar etninė grupė (plg. Pabrėža 2017, 31).

2 Apie žemaičių įvaidį ir vertybes dar žr. Sawaniewska-Mochowa 2010; Rutkovska, Bogdzevič 2016; Pabrėža 2017; Pajėdienė 2018; 2019.

(žr. Girdenis, 1996; toliau – TŠT) ir *Kretingos tarmės žodynas* (žr. Aleksandravičius 2011; toliau – KTŽ) – yra ypatingesni dėl juose užfiksuotų pokalbio atkarpų autentiško dialogiškumo³. Šie šaltiniai vertintini kaip tam tikri visuminiai kasdieniško šiaurės žemaičių (telšiškių ir kretingiškių) kalbėjimo(si) atkarpų registrai, įdomūs ne vien dėl kalbinės struktūros, bet ir dėl juose užfiksuotų kalbėtojo pažiūrų patikimumo. Įprastinėje kasdienybėje asmuo natūraliau perteikia savo pažiūras nei situacijose, kuriose jis žino esąs stebimas ir vertinamas iš šalies. Tokie autentiškų dialogų ar jų atkarpų tekstų sąvadais suteikia galimybę rekonstruoti sąlyginio žemaičių kalbančiojo vertybių sistemos⁴ apmatų, nes būtent kasdienybės elgesys ir jį palydinti kalba formuoja pasaulėvaizdį (plg. Bartmiński 2007, 14; Zinken 2016, 336) ir parodo priimtinus elgsenos modelius, kurie perduodami iš kartos į kartą stebint ir kartojant (plg. Gage, Berliner 1994, 205tt.). Vis tik minėtieji žemaitiško kalbėjimosi įrašų šaltiniai – TŠT ir KTŽ – rodo su nuo šiandienos kiek nutolusia praeitimi susijusio laikotarpio (medžiaga KTŽ intensyviausiai rinkta 1945–1952 m., o žodynas pradėtas rengti nuo 2006 m.⁵; įrašai TŠT daryti 1968–1985 m.⁶) realijas bei to meto kasdienybės kalbėjime išryškėjančius įvykių ir situacijų vertinimus. Dabarčiai artimesnes žemaičių kalbėtojo pažiūras ir jo aplinkoje įvykusių pokyčių vertinimus atskleidžia dar vienas šiaurės žemaičių kretingiškių kalbėjimo atkarpų sąvadas – *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos A–O; P–Ž* (žr. Vanagienė 2014–2015, toliau – ŠVŽŽ 1, 2), pateikiantis jau ir postsovietinėje Lietuvoje gyvenančio žemaičio kalbėjimo situacijų atkarpas. ŠVŽŽ sudaro dvejopo pobūdžio iliustracijos – jame gausu ir kasdieniško žemaičių diskurso (1960–1990 m. Birutė Vanagienė nuolat užrašinėdavo savo artimiausios aplinkos pašnekesius), ir 1989–1996 m. vykusių dialektologinių ekspedicijų metu užfiksuotų pokalbių medžiagos⁷, turinčios ir nemenką reprezentacinio kalbėjimo, parodančio socialinių pokyčių įtaką žemaitiškam gyvenimo būdai ir vertinimo nuostatoms, sluoksnį.

Etnolingvistikai (kaip ir socialinei psichologijai, žinojimo ir atminties sociologijai) svarbi kolektyvinė tapatybė, išryškėjanti tiriamo etnos kasdienybės kalbėjime ir jo realijas aiškinančiuose naratyvuose (plg. Stepukonis 2005, 251–259; Niebrzegowska-Bartmińska 2018, 11–12), todėl pasikartojančių, o kartais pasirinktuose šaltiniuose tik pasitaikančių, bet kasdienybės stereotipines nuostatas atskleidžiančių frazių, sakinių, ištarų ir jų variantiškumo analizė parodo juos ištarusių asmenų pasaulėžiūros ir tarpusavio santykių vertinimus (plg. Niebrzegowska-Bartmińska

3 Apie TŠT pokalbių autentiškumą žr. Girdenis 1996, 7–8, apie KTŽ – žr. Aleksandravičius 2011, 4.

4 Apie vertybes kaip kiekvienos kultūros branduolį ir tapatybės apibūdinimui būtiną sąlygą žr. Bartmiński 2016a, 23.

5 Plg. Vaišnienė 2011, XX; Aleksandravičius 2011, 4.

6 Plg. Girdenis 1996, 7.

7 Plg. Subačius 2014, XII; XIV–XVII.

2018, 21). Renkant medžiagą dėmesys buvo kreipiamas į dažnesnį tam tikro pobūdžio teiginių pasikartojimą ir (ar) struktūrinį bei semantinį vertybines nuostatas perteikiančių frazių išskirtinumą⁸. Siekiant pasaulėvaizdžio suvokimo svarbūs gramatikos, žodyno ir frazeologijos teikiami duomenys (plg. Bartmiński 2007, 13). Taip pat svarbu turėti galimybę apžvelgti ir įvertinti skirtingo pobūdžio – tekstinį, klausimyninį /anketinį ir sisteminį – kalbos duomenų tipus (plg. Bartmiński 2016b, 348; 2019, 10; Niebrzegowska-Bartmińska 2018, 17; 21). TŠT ir KTŽ⁹ bei keletas papildomų žemaitiško naratyvaus pokalbio (kai respondentai pasakojimu atsako į užduotą klausimą) užrašymo šaltinių, pavyzdžiui, *Žemaičių dzūkai* (toliau – ŽDz, žr. Girdeinis 2008) ir *Šiaurės žemaičių Skuodo zona* (toliau – ŠŽSZ, žr. Girdeinis 2012)¹⁰ teikia didesnės ar mažesnės apimties tekstinių duomenų; ŠVŽŽ¹¹ vertintinas kaip tekstinio ir sisteminio pobūdžio žemaitiško kalbėjimo duomenų registras. Vis tik nurodytuose žemaičių šnektų žodynuose – KTŽ ir ŠVŽŽ 1, 2 – sistemiškų vertybės ir prasmės reikšmių duomenų nėra gausu¹². Leksemų *vertas*, *vertybė*, *prasmė* aprašymuose KTŽ ir ŠVŽŽ pabrėžiamas naudingumo aspektas¹³. Su vertybėmis susijusią prasmę turi daiktavardis *vertė*, apibrėžiamas kaip ‚teigiama ypatybė‘ (ŠVŽŽ 2, 433), veiksmažodžiai *vertinti* – ‚pripažinti vertę, branginti‘ (KTŽ 482) ir *įtikti* – ‚įtaikyti‘; ‚patikti‘; *tikti* – ‚būti kam naudingam, tinkamam‘ (KTŽ 447), būdvardis *vertas*, *-a*, nusipelnęs, užsitarnavęs‘ (KTŽ 482; ŠVŽŽ 2, 433).

Pasirinktuose šaltiniuose gana gausu pozityvų užsispyrimą ir nusiteikimą susidoroti su gyvenime išskylančiais sunkumais deklaruojančių teiginių, kuriuos galima gretinti su gyvenimo prasmingumo idėją grindžiančiais Viktoro E. Franklio (1905–1997) logoterapijos postulatais (plg. Frankl 2000, [1950] 2007; Kočiūnas 2007, 13–15). Todėl Franklio pateiktas universalus vertybių kategorizavimo modelis pasirinktas kaip atrama siekiant aptarti žemaičių kasdienybės kalbėjime atsiskleidžiančios vertybių sistemos dominantes.

8 Autentiškuose tekstuose užfiksuojama kalbėtojų terminologija ir samprata (plg. Civjan 1990, 17).

9 KTŽ apibūdinamas kaip mišrus – varijuojantis tarp diferencinio ir išsamiojo – žodynas; tokio tipo pasirinkimas sietinas su šio žodyno autoriaus nuostatų kaita ir labai ilgu žodžių užrašymo laikotarpiu (plg. Vaišnienė 2011, XXI), bet akivaizdu, kad sudarant KTŽ lizdus pagrindinis dėmesys buvo skirtas nuo lietuvių kalbos besiskiriančiai žemaitiškai leksikai.

10 Pagal klausimų pobūdį nemaža dalis ŠŽSZ ir ŽDz tekstų gali būti laikomi teikiančiais anketinio tipo duomenis tam tikromis temomis, pavyzdžiui, darbo, darbo įrankių, darbo papročių, vestuvinių apeigų ir pan. Bet respondentams pasiteiravus apie renkamų žinių kryptingumą, neretai jie būdavo patikunami, kad viskas tinka: ką kalbi, tas gerai (plg. Girdeinis 2012, 243).

11 ŠVŽŽ yra išsamiojo tipo žodynas (plg. Subačius 2014, XII).

12 Šias spragas leistų užpildyti (t. y. suteiktų išsamaus kalbinės medžiagos įvertinimo galimybę) šių ir kitų tarminių šaltinių elektroninių versijų publikavimas, o kol kas norint suvokti dažniausiai aptariamus vertybinius dalykus ir jų stereotipiškumą / konceptualumą reikia visų šaltinių, tarp jų ir žodynų, t. y. KTŽ ir ŠVŽŽ 1, 2, ištisinio skaitymo.

13 Plg.: *vertas*, *-a* 1. ‚tinkamas, naudingas‘ (ŠVŽŽ 2, 433); *vertybė* – ‚vertingumas‘ (ŠVŽŽ 2, 433); *vertėti* – ‚apsimokėti, derėti, reikėti‘ (KTŽ 482); *prasma* – ‚prasmė‘ (KTŽ 317).

Straipsnyje žemaitiško kalbėjimo frazės pateikiamos atkartojant šaltiniuose užrašytą transkripciją (pasirinktuose šaltiniuose vartojami tam tikrais niuansais besiskiriantys užrašymo modeliai¹⁴) su transponavimui artimu vertimu į bendrinę lietuvių kalbą.

Kasdieniškame žemaičių kalbėjime išryškėjančios vertybinės nuostatos

Viktoro E. Franklio pasiūlytas vertybių klasifikavimo modelis¹⁵ pagrįsta idėja, kad žmogus turi įgimtą poreikį ieškoti prasmės: kiekvienam žmogui būdingas vienatinitumas ir išskirtinumas suteikia prasmę kiekvienai egzistencijai (plg. Frankl 2013, 91; 94). Franklio siūlomos vertybių sistemos esmę sudaro prasmės išskirtinumo ir visuotinio galimybių priešprieša: „Prasmė kaskart susijusi su ypatingomis ir nepakartojamomis aplinkybėmis, tačiau esama ir prasmės universalijų [...]; tokios prasmės galimybės vadinamos vertybėmis“ (ten pat, 95–96). Pasak Franklio, „vertybės *per definitionem* yra abstrakčios prasmės universalijos. Kaip tokios, jos galioja ne unikalioms asmenybėms nepakartojamomis aplinkybėmis, o apima plačius pasikartojančių, tipiškų aplinkybių arealus, kurie gali susikirsti. Taigi pasitaiko aplinkybių, kai žmogus turi rinktis [...] vieną iš dviejų prieštarų principų. Kad pasirinkimas nebūtų savavališkas, žmogus [...] turi įsiklausyti į sąžinę, kuri vienintelė užtikrina jo laisvą, tačiau ne savavališką, o atsakingą apsisprendimą“ (ten pat, 95–96). Franklis žmogų apibrėžia kaip būtybę, galinčią peržengti savo ribas, siekiančią prasmės ir vertybių, taigi orientuotą į pasaulį: „žmogaus esmė grindžiama būties ir prasmės įtampa“ (ten pat, 62; 118). Franklio pasiūlytas vertybių klasifikavimas parankus siekiant visuminio žmogaus paveiklo, kuris visada reprezentuojamas trijuose – fizinės, psichinės ir dvasinės – tikrovės lygmenyse (plg. Frankl 2007, 41). Taip išskiriamos trys gyvenimo prasmę atskleisti padedančios vertybių kategorijos: kūrybinės vertybės (įgyvendinamos aktyvia veikla), patyrimo vertybės (jas nulemia esamo būties akimirksnio prasmės pajautimas) ir nuostatos vertybės (jų įgyvendinimas priklauso nuo žmogaus santykio su jam tenkančiais gyvenimo apribojimais – tai žmogaus santykis su nepakeičiamu likimu) (plg. ten pat, 97–99). Remiantis tokiu trejopu išskyrimu kaip pagrindu (nes vertinamosios nuostatos viena su kita siejasi įvairiais aspektais) straipsnyje aptariamai minėtuose žemaitiško kalbėjimo(si) atkarpų sąvaduose ryškiausiai atsiskleidžiantys¹⁶ vertinimai.

14 Apie KTŽ perrašą žr. Aleksandravičius 2011, 17–18; Vaišnienė 2011, XXIII–XXIX, apie TŠT, ŽDz ir ŠŽSZ – žr. Girde-nis 1996, 8–10; 2008, 17tt; 2012, 21tt; apie ŠVŽŽ – žr. Vanagienė 2014, XXVIII.

15 Franklis kiek pakoregavo Makso Schelerio pasiūlytą vertybių klasifikavimą labiau susiedamas jį su emocijomis ir iš pirmo žvilgsnio labai kasdieniškomis, bet ir svarbiausiomis giluminėmis patirtimis. Apie Schelerio vertybi-nę etiką žr. Niebrzegowska 1996, 106–108; Anilionytė 1996; Stepukonis 2005, 121; 199tt.

16 Vertybės atskleidžiamos, todėl gali būti tik aprašomos, bet ne išrandamos; jos genetiškai būdingos žmogiška-jai prigimčiai ir yra veikiamos kultūros (Maslow 2011 [1968]: 252).

1. Kūrybinės vertybės

Vertybinių nuostatų, taigi ir stereotipinių, įprastinių kasdienybės elgesį atspindinčių ir palydinčių frazių raiška autentiškame žemaičių kasdienybės diskurse dažniau reprezentuojama ne pagyrimais, bet pastabomis, nurodymais, draudimais, neigiamais vertinimais, pašaipomis arba reikiamybės ir normatyvinio elgesio standartus perteikiančiomis formuluotėmis – paprastai taip kalbantysis savo artimąjį pažindina su gyvenimo diktuojamomis užduotimis ir poreikio jas atlikti būtinybe¹⁷. Teigiamus vertinimus linkstama išsakyti ne kaip apibrėžimus, bet kaip netiesioginius apibūdinimus, kuriais pageidaujami dalykai išsakomi per neigiamą palyginimą arba apverstai (pavyzdžiui, nusakant kieno nors naudingumą kaip žalos nedarymą).

Turimi žemaitiško kalbėjimo įrašų registrai reprezentuoja kaimiečių žemdirbių (ir nuolatine ar buvusia bendra patirtimi glaudžiai su jais susijusių asmenų) kasdienybės gyvenimo aktualijas ir mentalitetą. Agrarinės kultūros gyventojų patirtis skleidžiasi cikliška suvokiamo laiko rate, kuriame *dienos* ‚paros‘ ir *apvalių metų* ‚kalendorinių metų‘ ciklai yra patys svarbiausi (plg.: *ę tēp ę varīsⁱ mēts nu mē^a*, tai taip ir dirbdavai metai nuo metų ŠVŽŽ 1, 436; *nò, tēp ę gi.vēn^a mēts pò mē^a*, na taip ir gyveno metai po metų ŠVŽŽ 1, 436; dar žr. KTŽ 235). Cikliškas kasdienybės suvokimas atsispindi net morfologinėje naratyvo frazių struktūroje: gramatinės veiksmažodžių būsimosios laiko formos pasitelkiamos ne vien ateityje įvyksiančių veiksmų, bet ir habitualio – įprastinių cikliškame dienos ar metų apsisukime besikartojančių veiksmų ar situacijų, susijusių su kokia nors žemės ar namų ūkio veikla, pasikartojimui žymėti. Praeityje nuolat tam tikru ritmu pasikartojusių veiksmų realizacijos gramatiškai gali būti išreikštos (taigi ir semantiškai suvokiamos) lygiai taip pat kaip ir ateityje įvyksiantys (t. y. nusakomos būsimosios laiko veiksmažodžiais¹⁸ net be tikėtino pagalbinio veiksmažodžio *liuobėti*¹⁹ formų (plg. Girdenis 1996, 119) arba kaip kalbamuojų laiku²⁰ vykstantys veiksmai²¹. Praeities veiksmų įvardijimui parenkamos morfologinės būsimosios laiko veiksmažodžių formos laiko ašį praeitis–dabartis–ateitis susuka į žiedinį ratą²², kurio judėjimas pagrįstas nuolatiniu tam tikrų veiksmų pasikartojimu.

17 Apie rūpinimosi emociją ryškiai perteikiančių žemaičių kalbėjimą žr. Pajėdienė 2018, 78–83.

18 Pvz.: *vàkarė dvāsēs nabadgāusi* [tiek būsi pavargęs], *vakare dvasios nebeatgaudavai* [taip būdavai pavargęs] (ŠVŽŽ 1, 146); *vāsara jau dīrpsi ę dīrpsi bē atvongūos*, *vasarą jau dirbdavai ir dirbdavai be atvangos* (ŠVŽŽ 1, 32).

19 Plg. habitualio su pagalbinio veiksmažodžiu pavyzdį: *ka Jōb ànėi mālkas prisėvarīs pēlnas trūobas žėimā*, kiek jie prisinešdavo malkų žiemai – pilnas trobas (KTŽ 226).

20 Pvz.: *līn nēlīn lāukė* ‚lyja nelyja‘ lauke [turi/turėjai būti] (ŠVŽŽ 1, 399).

21 Apie bendrinės lietuvių kalbos būsimosios laiko formas, vartojamas siekiant nusakyti dažninius dabarties ar praeities veiksmus, – vadinamąją perkeltinę būsimosios laiko reikšmę, žr. Sližienė 2005, 294.

22 Apie opoziciškai suvokiamų semiotinių struktūrų sutapdinimo leksinės sinonimikos lygmenyje svarbą pasaulėvaizdžio suvokimui plg. Civjan 1990, 13.

Skaitant žemaitiško kalbėjimo įrašų tekstus matyti, kad kūrybinė energija daugiausiai eikvojama tam, kad būtų atliktos privalomos – kasdienybės rutinos bei atitinkamo metų laiko situacijos padiktuotos – užduotys, leidžiančios patenkinti kalbančiojo ir jo šeimos ir (ar) bendruomenės nariams svarbiausius egzistencinius poreikius. Saugaus buvimo galimybės (tinkama pastogė, garantuojanti ne tik nakvynę, šilumą, maistą, bet ir pakankamą apsaugą bei savarankiškumą) vertinamos kaip tampriai susijusios su asmens darbštumu, pasireiškiančiu per situacijos adekvatumo suvokimą, paslankumą, ištvermę ir patikimumą.

1.1. Darbas

Aktyvi veikla suvokiama kaip kiekvienam privaloma, o gebėjimas sparčiai ir tinkamai atlikti *darbais* vadinamas įvairias būtinas kasdienybės užduotis laikomi asmens gabumus atskleidžiančiomis savybėmis. Pasirinktų kalbėjimo šaltinių teikiama medžiaga rodo dvejopą kūrybinės veiklos skirstymą į visų atliekamus ir į savitus, išskirtinumu pasižyminčius darbus. Išskirtinė asmens savirealizacija žemaičių kalbėjime (kaip ir universaliame supratime) susijusi su naujų idėjų ir specialių atlikimo įgūdžių reikalaujančia veikla. Tokios veiklos savitumas ir jos atlikėją padaro išskirtiniu. Vis tik dažniausiai žemaičių kasdienybėje kalbama apie įprastinius darbus – kasdienę su žemės ir namų ūkio reikalų atlikimu susijusią veiklą, dėl tam tikrų supuolančių aplinkybių (ilgos darbo dienos, atmosferinių reiškinių, darbų kiekio, skubos ir pan.) reikalaujančią fizinio pajėgumo ir ištvermės. Tų įprastinių darbų teikiami rezultatai nulemia žmogaus vertę šeimoje ir bendruomenėje, o sugebėjimas juos atlikti yra prasmingas savaime, nors nei patys darbai, nei jų atlikėjai nėra kažkuo išskirtiniai. Todėl žemaičiai pažindindami adresatą su veiklos situacija ar reikalaudami iš dirbti ketinančio asmens susikaupimo ir kokybės, kartu su veiksmazodžio *dirbti* formomis mėgsta pasitelkti vienokias ar kitokias visuotinio nuorodas (pavyzdžiui, bendrumo įvardį *visi*²³) arba konstrukcijas, kurių lyginimo standartu yra daiktavardis *žmogus*, plg.:

- (1) *ę_vėšėr dērbʳ / vėšʳ // i_nīekav_jau* ,ir visi (vaikai) dirbo, visi, – taip buvo įprasta‘ (ŠŽSZ 119)
- (2) *dērpsēm vėšʳ ęštėkēmā* ,dirbom visi ištikimai‘ (ŠVŽŽ 1, 230)
- (3) *naaikštīkis nuėjēs pri_dārba / dērbk káp_žmuogōs* ,neaikštykis nuėjēs prie darbo, dirbk kaip žmogus‘ (KTŽ 22)
- (4) *kūo če prāmaņuojīs, nedīrbʳ káp_žmūogōs* ,ko čia pramaniojies, nedirbi kaip žmogus‘ (ŠVŽŽ 1, 416)

23 Apie bendrumo kvantoriaus ir loginio kvantoriaus reikšmių suartėjimo natūralioje kalboje galimybes aiškios egzistavimo prielaidos neturinčiuose kontekstuose žr. Rosinas 1996, 126.

Nors įprastiniuose pasakymuose *darbu* vadinama veikla²⁴ siejama su sunkumais (kalbėtojai dažnai pabrėžia, kad jų asmeninėje patirtyje žmonėms teko daug dirbti), bet neabejojama jos tikslingumu, naudingumu (kuris dažniau įvardijamas akcentuojant nekenkimo aspektą) ir įpročio dirbti išugdymo nuo mažens būtinybe, plg.:

- (5) *dârb^a tuo bõv^a pâr_ak'is* ‚darbo to buvo per akis‘ (ŠVŽŽ 1, 6)
- (6) *vârgûom, pâkûol prasëmušiem* ‚vargom, kol prasimušëm‘ (ŠVŽŽ 1, 457)
- (7) *nò, darbõutëis bõva nelëngvâ* ‚na, darbuotis buvo nelengva‘ (ŠVŽŽ 1, 384)
- (8) *dârps nèkënk žmûogõu* ‚darbas nekenkia žmogui‘ (ŠVŽŽ 1, 105; 287)
- (9) *dârps žmûog^o negadën* ‚darbas žmogų negadina‘ (ŠVŽŽ 1, 162)
- (10) *tiktâ gòdëñëms nu mâž^a priprâtën darbõutëis* ‚tik gudinimas nuo mažo priprati-na darbuotis‘ (ŠVŽŽ 1, 210)

Darbas susijęs su atlygiu²⁵, todėl uždarbio (*uždarbës, nûpelno* KTŽ 467; 480) gavimas gali būti pasitelkiamas darbštaus žmogaus apibūdinimui (pvz.: *mûsa dë-dâusis dõunderbîs î sùnõs* KTŽ 84 ‚mūsų didžiausias duondirbys yra sūnus‘). Vis tik besaikis darbštumas²⁶, kai žmogus ne(be)sugeba savęs tausoti, laikomas grësmingu, todėl žemaičiai dažnai vienas kitam pataria dirbant nepamiršti ir sveikos nuovokos (plg. *darbuotis su protu* ‚dirbti jaučiant saiką‘, esantį antonimu junginiui *pasidarbuoti nuo širdies*²⁷ ‚dirbti įtempus jėgas‘), plg.:

- (11) *àn^a î tûokⁱ dârpštⁱ, ka rë(k) goliet^e, î õntr^a lëg^a* ‚ana yra tokia darbšti, kai reikia gulėti, yra antra liga‘ (ŠVŽŽ 1, 106)
- (12) *bet iš tuo dëdel^e darpštõm^a õns ę smërtⁱ gâv^a* ‚bet iš to didelio darbštumo ans ir smertį gavo‘ (ŠVŽŽ 1, 106)
- (13) *pârsëdërbtë nâsvëka* ‚persidirbti nesveika‘ (KTŽ 77)
- (14) *natrëškâlõuk / râmë dërbk / è_ganà* ‚netryškaliuok, ramiai dirbk, ir gana‘ (KTŽ 456)
- (15) *dërbk vësumèt sò_pruotò* ‚dirbk visada su protu‘ (KTŽ 396)
- (16) *tik_sù_pruõtò // rek_vëiziet^e / sù\pruõtò vësõr / darbõutëis* ‚tik su protu, reikia žiūrėti, [kad] su protu visur darbuotis‘ (TŠT 20)

Žemaičių leksika rodo įvairių darbo aspektų svarbą: didelis užduočių kiekis gali būti nusakomas daiktavardžių *darbas, žygis*²⁸ vienaskaita ir daugiskaita, procesišku-mas ir rezultatyvumas – vediniais *dirbsena, dirbimas* ‚darbavimasis‘, *darbeliai*, inten-

24 ŠVŽŽ išskiria tokias darbo reikšmes: 1) veikla, triušas; 2) atliekamos pareigos; 3) užsiėmimas, verslas (Vanagienė 2014, 105).

25 Plg.: *vën tik õž_ãçõu aš_tâu nadërbšõ* ‚vien tik už ačiū aš tau nedirbsiu‘ (KTŽ 22).

26 Plg. šia reikšme vartojamas veiksmažodžius *parsidirbti*, ‚per daug dirbti‘, *pridirbties, prisidirbti, prisidarbuoti*‘ (KTŽ 77), *nusidarbuoti, nusidirbti*, nuvargti‘ (ŠVŽŽ 1, 106).

27 Žr. 22 pavyzdį.

28 *Žygiais* žemaičiai įvardija kasdienę apyvoką, ruošą, žr. KTŽ 500, ŠVŽŽ 2, 487.

syvumas – dūriniais *darbėmetis* ŠVŽŽ 1, 106, *darbėlaikis*; darbštumas kaip būdas ar tinkamumas dirbti – būdvardžiais (*nudarbus*), prieviksiamais (*uotriai* ,stropiai, uoliai‘ ŠVŽŽ 1, 485), veiksmazodiniais junginiais (*pasidarbuoti / padirbėti kaip reikiant / nuo širdies*), sunkumo pobūdis – frazeologizmais *šventa diena* ,labai lengva‘, *dirba kaip arklys pajuodavęs*, darbų gausumas ir smulkumas bei asmens sugebėjimas dirbti įvairius darbus – su daiktavardžiu *nagas* sudarytais junginiais ar vediniais (*nagą prikišti, apsinaginėti* ŠVŽŽ 1, 460, *nagas turėti* ŠŽSZ 43) ir pan. Plg.:

- (17) *kàs_čè ĩ dārba / nagâl ni_apsakîte* ,kas čia yra darbo, negalima net apsaakyti‘ (KTŽ 256)
- (18) *reikîje* ėit* pri žîge, lâik^a nebòv^a* ,reikėjo eiti prie žygio, [laisvo] laiko nebuvo‘ (ŠVŽŽ 2, 487)
- (19) *mėrgas sò_žîgēs ožsėĩmòsēs* ,mergos su žygiais užsiėmusios‘ (KTŽ 500)
- (20) *ni_kũokl ta ànũos dēpsen^a – dērb ont jòuk^a* ,nei kokia ta anos dirbsena – dirba ant juoko‘ (ŠVŽŽ 1, 124)
- (21) *dērbēms bòva tòukàrt kàp rēkēnt* ,dirbimas buvo tąkart kaip reikiant‘ (KTŽ 77)
- (22) *rēk pasēdarbòut* tēp nũ_šerđeis* ,reikia pasidarbuoti taip nuo širdies‘ (ŠVŽŽ 2, 285)
- (23) *bò.ũ^a mĩrs^a tòkēĩ darbēlê / màlũonē* ,buvo mūsų tokie darbeliai malonūs‘ (ŽDz 307)
- (24) *dàbār pàts darbēlâikis / natròkdĩk mũsa* ,dabar pats darbėlaikis, netrukdyk mūsų‘ (KTŽ 106)
- (25) *mēts bâisē nēnudàrb^òs* ,{šie} metai baisiai nenuodarbūs („nepalankūs darbai“)‘ (ŠVŽŽ 1, 477)
- (26) *tēp dērbtē ĩ švèntà dēinà* ,taip dirbti yra šventa diena‘ (KTŽ 434)
- (27) *òns dērb tēp kàp àrklĩs pajòudavēis* ,ans dirba taip kaip arklys pajuodavęs‘ (ŠVŽŽ 1, 240)
- (28) *rēk vēs_tēik vēsòr nãg^a prikēšt** ,reikia vis tiek visur nagą prikišti‘ (ŠVŽŽ 1, 307)

Darbas suvokiamas kaip reikalaujantis tam tikrų įgūdžių ir gebėjimų, kaip atimantis galimybę skirti savo laiką kitokioms veikloms ir patirtims, bet suteikiantis gyvenimui pagrindą ir tikslingumą, plg.:

- (29) *dērbfũo / ka_mokĩeĩũo* ,dirbčiau, kad mokėčiau‘ (KTŽ 77)
- (30) *mònēĩ tēik baròndas sò_tòu lâikò / če_žîgê / če_lãuka dārba* ,man tiek berandasi su tuo laiku, – čia žygiai, čia lauko darbai‘ (KTŽ 336)
- (31) *ka_tòrì dàug dárbi / nĩe lâika ni_numērtē* ,kai turi daug darbų, nėra laiko net numirti‘ (KTŽ 58)

Darbštumo, visapusiškų sugebėjimų kaip vertybės suvokimą rodo ir žemaitišką autostereotipą²⁹ iliustruojančios frazės, kuriose kalbantysis individualų ar etninį pranašumą pagrindžia darbštumu, plg.:

29 Apie autostereotipą kaip pozityvesnį savęs (savo tautos, savo socialinės grupės) vertinimą žr. Gudavičius 2000, 61.

- (32) *káurâ pri_ vęsũ dârbũ dabâ étò*,kiaurai prie visų darbų da(ba)r³⁰ eitu (,visus darbus dirbu‘) (KTŽ 159)
- (33) *muokĕjâu ę aúst^ę, muokĕjâu ę vĕrpt^ę, ę vęs^{ũs} dârb^{us} muokĕjâu*,mokėjau ir aus-ti, mokėjau ir verpti, ir visus darbus mokėjau‘ (ŠVŽŽ 1, 449)
- (34) *nĕ tũok^ę dârb^a, kòfũo nemokĕčũo dĕrpt^ę*,nĕra tokio darbo, kurio nemokėčiau dirbti‘ (ŠVŽŽ 1, 355)
- (35) *âš jâu dĕdlĕ dĕrbâu, dĕdlĕ itĕkâu vęsĕms*,aš jau dideliai dirbau, dideliai ĩtikau visiems‘ (ŠVŽŽ 2, 345)
- (36) *neiprât^ę pri dârb^a, ne tĕp kâp mĕs – žĕm^{ęs} kòrmĕ*,neipratę prie darbo, ne taip kaip mes – žemės kurmiai³¹‘ (ŠVŽŽ 1, 355)
- (37) *žemâitĕ ĩr dârpšt^ę, aukštâitĕ mòndr^ę tik*,žemaičiai yra darbštūs, [o] aukštaičiai mandrūs (,gudrūs / prašmatnūs‘) tik‘ (ŠVŽŽ 1, 106)

1.2. Paslankumas ir nuovoka

Norint spėti laiku padaryti viską, kas būtina, reikalinga energija ir nusiteikimas. Žemaičiai energijos turėjimą vadina *paslanka*, *paslankumu*, *paslinkimu*, plg.:

- (38) *vĕškâm rĕk pàslònkũos*,viskam reikia paslankos‘ (ŠVŽŽ 2, 30)
- (39) *tòp^ò pàslònkòm^a jau pri gĩvũolũ*,turiu paslankumo [darbuotis] prie gyvulių‘ (ŠVŽŽ 2, 30)
- (40) *pri_gĩvũolũ rĕk pàslinkĕma / tĕp lĕngvâ naožaugĩnsi gĩvũoli*,prie gyvulių reikia paslinkimo, taip lengvai neužauginsi gyvulio‘ (KTŽ 283)

Energijos stoka tradiciškai dažniau įvardijama *slinkumu*, *slinkavimu*, *slinkybe*, *slinkiu*, o ne *tingumu* ar *tinginyste*, pvz.:

- (41) *ę_kàs naęšpasakĩts ânũo slinkòms / ka_ni_pĕršta nanũor pajòdĩntĕ*,ir kas [per] neišpasakytas ano slinkumas, kad net piršto nenori pajudinti‘ (KTŽ 374)
- (42) *par_sáva slinkàvĕma nĕka ę_natòr*,per savo slinkavimą nieko ir neturi‘ (KTŽ 374)
- (43) *slinkĩb^ę, dĕrptĕ nenuorĕj^ę nĕka*,slinkybė, dirbti nenorėjo nieko‘ (ŠVŽŽ 2, 212)
- (44) *on vâkar^a tũoks slĩnkis àpjĕm, ka tik gòlt^ę benũor^ò*,ant vakaro toks slinkis [,nuovargis / tingulys‘] apima, kad tik gulti benoriu‘ (ŠVŽŽ 2, 212)
- (45) *ęš_tingòma anâm tĕp ęšĕjĕ*,iš tingumo anam taip išėjo [,nutiko‘]‘ (KTŽ 448)
- (46) *jau paskòtĕnũoĵ lĕgà ta tingĕnĩst^ę*,jau paskutinioji liga ta tinginystė‘ (ŠVŽŽ 2, 347)

Paslankumas suvokiamas kaip leidžiantis tenkinti svarbiausius gyvenimo poreikius, o jo trūkumas, netinkamas panaudojimas ar iššvaistymas – kaip nepriteklių (*biednumo*, *nieko neturėjimo*) priežastis, pvz.:

30 KTŽ labai dažnai prieveiksmis *dabar* vartojamas senovine reikšme ‚dar‘; pacituotame sakinyje be platesnio konteksto sunku pasakyti, kuria reikšme pavartotas *dabar* – ‚dabar‘ ar ‚dar‘.

31 *žĕmĕs kũrmis* – žemdirbys, artojas‘ (ŠVŽŽ 1, 355)

- (47) *pàslīnk darbūtēis, vėškōu, ta jau nē kūok' bīed^h nīe* ‚paslink darbuotis, viską, tai jau nei kokia bėda [‚jokios bėdos‘] nėra‘ (ŠVŽŽ 2, 212)
- (48) *kàs paslīnk^a dēpt^e, tàs gīvėn^a* ‚kas paslinko dirbti, tas gyveno‘ (ŠVŽŽ 2, 212)
- (49) *žmūioñū biednōms vėsumēt ĩr eš₂ nadarbōma* ‚žmonių biednumas iš nedarbumo‘ (KTŽ 248)
- (50) *jē būsi slīnks³² / e₂ ūždarbīes nabūs* ‚jei būsi slinkas, ir uždarbės nebus‘ (KTŽ 467)

Paslankumas susijęs su noru dirbti³³ (žr. 51 pavyzdį), todėl žemaičių prašymai ką nors padaryti, sukurti, paprastai pradedami apsidraudimais – prašytoją nuo atsisakymo apsaugančiomis sąlyginėmis nuorodomis dėl nusiteikimo veiklai, plg.:

- (51) *slīnktę ta aš₂ pàslēnkō / àlì nanūofo* ‚slinkti tai aš paslenku („netingiu“), ale nenoriu‘ (KTŽ 374)
- (52) *jégontàs paslīnktōmi / padērbk tō₂ bāčka* ‚jeigu paslinktumi („turėtum ūpo“), padaryk tą bačką‘ (KTŽ 132)
- (53) *ka₂ paseŋkātīsi / nukapūok tus pàpārkašus* ‚kai turėsi ūpo, nukapok tuos papar-kasius [‚pagriovius‘ / ‚apžėlimus pagrioviuose‘]‘ (KTŽ 464)

Energingumo standarto neatitinkantys – lėti, prasto susigaudymo, lengvo darbo ieškantys, tingūs – asmenys vertinami kaip netinkantys rimtam darbui ir sukelian-tys savitarpio nesutarimus, plg.:

- (54) *ōns ĩ tēkrōs tēležis / nikuokēm rimtām dārbōu nātīnk* ‚ans yra tikras teležis, nei kokiam rimtam darbui netinka‘ (KTŽ 444)
- (55) *kū₂ tō sō₂ tō₂ tãpnuotē / ōns par₂ vėsa dēina naapsēdērb* KTŽ 440 ‚ką tu su tuo tapnote, ans per visą dieną neapsidirba‘ (KTŽ 440)
- (56) *žãltēškã ōns bōv^a slīnks, e nesōgi.vėnūoū* ‚žaltiškai ans buvo slinkas, ir nesugy-venova‘ (ŠVŽŽ 2, 475)

Energingas žmogus taip pat nelieka nepastebėtas. Jis giriamas, juo žavimasi arba stebimasi (tiesa, dažniausiai pagyrimai gali būti išsakomi ne tiesiogiai adresatui, bet tretiesiems asmenims, kartais ‚kaltininkui‘ net negirdint). Sugebėjimas greitai ir rezultatyviai tvarkytis gali būti apibūdinamas įvairiais būdvardžiais (pvz., *greitas, lakus, miklus, mitrus, pustekinis, smarkus*³⁴, *skudrus, žvabus*³⁵), daiktavardiniais jų vediniais (pvz., *mitrybė, smarkybė, skudrumas*), veiksmažodžiais (*lakstyti, bėgioti, riedėti*), palyginimu su greitai judančiais objektais (*kaip raitelis, kaip špūlė, kaip žaibas*) ar intensyviu poveikiu (*kaip sudegęs*), plg.:

32 *slīnkas*, -a – tingus, nedarbštus, neveiklus‘ (KTŽ 374)

33 *paslīnkti* – netingėti, turėti norą ką nors dirbti‘ (KTŽ 374)

34 *smarkūs*, -i – guvus, veiklus, energingas‘ (ŠVŽŽ 2, 215)

35 *žvabūs*, -i – žvalus, greitas, vikrus‘ (KTŽ 504)

- (57) *v^(o) _ana_ / i _grēītār_ / kap_rāītē⁽ⁱ⁾sr / ,o ana yra greita, – kaip raitelis‘ (TŠT 218)*
- (58) *ana _grēītār_ īrv / lāk⁽ⁱ⁾ ,ana greita yra, laki‘ (TŠT 217)*
- (59) *mēkļos žmūogòs òns īr ,miklus žmogus ans yra‘ (KTŽ 237)*
- (60) *ka àn^à mìtrì, ka rēit kãp špūlīe ,kad ana mitri, kad rieda kaip špūlė‘ (ŠVŽŽ 1, 448)*
- (61) *kàs pãr smarkībē ànūs / lāksta kãp žaibs ,kas per smarkybė anos, laksto kaip žaibas‘ (KTŽ 376)*
- (62) *patràķes ē _skodròms³⁶ tuos _mėrgūs ,patrakęs skudrumas tos mergos‘ (KTŽ 371)*
- (63) *ànà biēģūo pòstekēņē / díel _tūo ē _sòskūmb vėškū nudērbtē ,ana bėgioja pustekinė, dėl to ir suskumba viską nudirbti‘ (KTŽ 329)*
- (64) *anâm vėskas vīkst / vėšòr kãp sòdēģes ,anam viskas vyksta, visur kaip sudegęs‘ (KTŽ 486)*

Teigiamam įvertinimui nepakanka vien fizinio pajėgumo ir judrumo. Turima energija turi būti nukreipta reikalingos veiklos linkme, todėl energingi, bet rimtai dirbti vengiantys sarkastiškai pašiepiami, ir vertinami kaip netinkami nei bendrai veiklai, nei gyvenimui, plg.:

- (65) *E. vò _lieksr_ / vò _grēītà_ † *tep jau _dãrbòv_ dēprt^(e) / neturíe^(e) † tuo _nūor_ / nebou _prãtu^(si) _sau_ _ómžòu_ / dēprt^(e) † vò _greičãúsūo⁽ⁱ⁾ M. grēītār_ grēītã! ,E. o lėkdavo, o greita; taip jau darbui dirbti neturėjo to noro, nebuvo pratusi per savo gyvenimą dirbti, o [,nors‘] greičiausiai M. greita, greita!‘ (TŠT 195)**
- (66) *sò tòu lėngvadãrb^ò nīe kūo prasėdīet^e ,su tuo lengvadarbiu nėra ko prasidėti‘ (ŠVŽŽ 1, 383)*
- (67) *túokūos straiñūškas aš _nanūořò_ / mòņ rēk darbēñīķes ,tokios strainuškos aš nenoriu, man reikia darbininkės‘ (KTŽ 393)*

Energijos turėjimas matomas įvairiuose elgesio aspektuose, tarp jų ir tvarkos bei švaros reikalavime. Neatitinkantys normos standartų ne tik laikomi nevalyvais, bet ir nuvertinami darbštumo ir patikimumo požiūriu, plg.:

- (68) *túoks nūval^a, kãp òns gãl padarīt^e kòu ,toks nūvala (,nevala‘), kaip ans gali ką padaryti‘ (ŠVŽŽ 1, 482)*

Geras fizinis pajėgumas ir nepriekaištinga energijos srauto tėkmė turi derėti su sveika nuovoka ir blaviu mąstymu, gera atmintimi. Sąmoningumas – *gera(i dirbanti) galva* – yra laikomas neabejotina vertybe, kuri dažniau apibūdinama trūkumo konstrukcijomis, plg.:

- (69) *bē _galvūs ni vėns žmūogòs negivēn_ ,be galvos nei vienas žmogus negyvena‘ (ŠVŽŽ 1, 167)*
- (70) *gãlvūs kalkīejēms dēdlē žmūog^o sògadēņ_ ,galvos užkalkėjimas labai žmogų sugadina‘ (ŠVŽŽ 1, 162)*

36 *skudrūmas* – ,apsukrumas, miklumas‘ (KTŽ 371)

1.3. Patikimumas

Turimuose žemaičių kalbėjimo šaltiniuose nuolat pabrėžiama darbštumo ir atsakomybės sąsaja, išryškėjanti kalbant apie sutartus atlikti dalykus. Pažadas siejamas su asmens garbe. Patikimas asmuo vadinamas *reguliarium*³⁷, *tikru žmogumi*, o žodžio nesilaikantis įvardijamas kaip *prie žodžio nestovintis* (ši konstrukcija atspindi žodinės – sakymo – kultūros bendruomenės sampratą³⁸); netvirtu būdo, nepastovūs asmenys įvairiai pravardžiuojami, plg.:

- (71) **žėlīs ī lėgoleròs žmūogòs/ nīkumèt napamalòus / naapgàus* ‚Žilyls yra reguliarus žmogus, niekuomet nepameluos, neapgaus‘ (KTŽ 209)
 (72) *túokl̃ jau rimtòm̃a tòr, jau tēkr̃s ī žmūog̃s* ‚tokį jau rimtumą turi, jau tikras yra žmogus‘ (ŠVŽŽ 2, 343)
 (73) *òns nastúov pri žūodi* ‚ans nestovi prie žodžio‘ (KTŽ 393)
 (74) *mòn nàtīnk túokēi káušainē kàp òns* ‚man netinka tokie kiaušainiai kaip ans‘ (KTŽ 159)
 (75) *sò_anòu nīer_kūo ožsėdīte / òns ī tēkr̃s mīnkštkáušis* ‚su anuo nėra ko užsidėti, ans yra tikras minkštakiaušis‘ (KTŽ 239)

Nepadaryti, netinkamai ar nelaiku atlikti darbai vertinami kaip žeminantys, naikinantys savigarbą ir pagarbą (*godonę, garbę*), kuri apibūdinama kaip visų trokštamą ir brangesnę už nuosavybę, nes duotas žodis turi būti tvirtas kaip mūras, plg.:

- (76) *nàrėk lúodintėis*³⁹ / *gėrāu padarā eš_kārta / e_bėngts kr̃òkis* ‚nereikia lodintis, geriau padarai iš karto ir bengtą kriukis‘ (KTŽ 220)
 (77) *kūožñs nūor guodūoñs* ‚kožnas nori godonės‘ (ŠVŽŽ 1, 195)
 (78) *žmūog̃s gal̃l̃ e tòrt̃a prarāst̃e, vuo jė prarās̃i gār̃b̃e, ta jau blūogā* ‚žmogus gali turėtą prarasti, o jei prarasi garbę, tai jau blogai‘ (ŠVŽŽ 1, 170)
 (79) *dòuts žūodis kàp_bodīnks / jòg e_bodīnka pasėstātes nagrāuni* ‚duotas žodis kaip budinkas, juk ir budinką pasistatęs negriauni‘ (KTŽ 55)

Žemdirbių bendruomenėje patikimumas matuojamas savitarpyje besisukančiu pagelbėjimu įvairiausiais darbais, plg.:

- (80) *bīedūo rėk žmūogo gėlbīte* ‚bėdoje reikia žmogų gelbėti‘ (KTŽ 339)
 (81) *ėjėm i tālk̃a kėts kėtām* ‚ėjom į talką kits [vienas] kitam‘ (ŠVŽŽ 2, 321)

Talkos būtinybė užsuka darbų ratą: talkos daugelį darbų padaro ne tik įmanomais, bet ir supuolančiais, besikartojančiais, nes už pagalbą reikia atidirbti (*talkavotis, atsitalkavoti*); tai ugdo nuoširdų, atsidėkojimu ir būtinybe pagrįstą kolektyviškumą ir suteikia bendravimo ir pramogavimo džiaugsmą, plg.:

37 *leguliarus*, -i – 2. teisingas, tinkamas‘ (KTŽ 209)

38 Apie sakymo, o ne rašto patirtimi pagrįstą etninės bendruomenės pasaulio suvokimą žr. Ališauskas 2000.

39 *lódintis*, ~*inasi*, ~*inosi* – ‚leistis, kad kritikuotų, klausinėtų, bartų‘ (KTŽ 220)

- (82) *jog jēig^o kēts kētām neprikēpsēm, vuo kās prikēps* ‚juk jeigu kits kitam neprikibsim [padėti], o kas prikibs‘ (ŠVŽŽ 1, 297)
- (83) *ę talkavūos kaimīns sō kaimīnās* ‚ir talkavodavosi kaimynas su kaimynais‘ (ŠVŽŽ 2, 321)
- (84) *pāskōu mōn rēks ēit^e ĩ_kel^s vēit^ūs atšētalkavūot^e* ‚paskui man reikėdavo eiti į kelias vietas atsitalkavoti‘ (ŠVŽŽ 2, 321)
- (85) *pavālgītę gērā jau dōus tuos tālkūos* ‚pavalgyti gerai jau duodavo tose talkose‘ (ŠVŽŽ 2, 321)
- (86) *lōbām daiñōut^e tālkūos* ‚dainuodavome talkose‘ (ŠVŽŽ 2, 321)
- (87) *vēskōu atlēkūom, tōukārt šūokūom* ‚viską padarėme, tuomet šokom‘ (ŠVŽŽ 1, 394)
- (88) *kāp línksmā / kāp gērā būriē* ‚kaip linksma, kaip gera būryje‘ (KTŽ 216)

2. Patyrimo / Pajautimo vertybės

Ši vertybių kategorija įgyvendinama pasyviu (žmogus yra ne kuriantysis, bet patiriantysis) pasaulio (gamtos, meno) suvokimu ar meilės patyrimu, kai žmogus „be pastangų [...] – tarsi malonę – patiria išsipildymą, įgyvendina savo ypatingumą ir nepakartojamumą“ (plg. Frankl 2007, 159; 180).

Žemaičių suvokimu, žmonių patyrimo (taip kaip ir sugebėjimų) galimybės yra skirtingos, dėl to norma laikomas gebėjimas pajauti kito asmens emocijas ir prie jų prisiderinti, plg.:

- (89) *muokījēms ne vēsēms vienūods tīer, vuo džāuksmōs ĩrgⁱ ne vēsēms vienūods* ‚mokėjimas („sugebėjimai“) ne visiems vienodas, o džiaugsmas irgi ne visiems vienodas‘ (ŠVŽŽ 1, 150)
- (90) *sō vērkontēs rēk vērkt^e, pagōust^e, sō_línksmās jōuktēis* ‚su verkiančiais reikia verkėti, paguosti [juos], su linksmiais – džiaugtis‘ (ŠVŽŽ 1, 213)

Kai kurios žemaitiškų pasisakymų atkarpos rodo džiugų nusiteikimą kaip nuolatinę būseną, o kai kurios – stebėjimąsi tais, kurie viskuo džiaugiasi; pastarojo tipo kalbėtojai savo santūrumą linkę sieti su žemdirbišku gyvenimo būdu, plg.:

- (91) *mōn vēskas čē mīlō* ‚man viskas čia miela‘ (KTŽ 238)
- (92) *tēik māž^os tūoks nīegdžog^o, tēik sēns* ‚tiek mažas toks niekdžiuga, tiek senas‘ (ŠVŽŽ 1, 466)
- (93) *mēs ĩ žēm^e dāuģāu vēizām, ne ĩ dōng^o* ‚mes į žemę daugiau veizim („žiūrim“), ne į dangų‘ (ŠVŽŽ 1, 104)

2.1. Grožis ir kiti jusliniai malonumai

Estetinės žemaičių nuostatos dažniausiai išryškėja kalbant apie kasdienybės aplinkoje patiriamus optinio ir akustinio pobūdžio išgyvenimus. Adresatui apie juos prasitaria pasitelkiant imperatyvias nuorodas (*veizėk; klausykis ir norėk*) ar kito-

kiaus dėmesio atkreipimo pakaitalus – įterpinius, nusistebėjimus, intensyvumo rodiklius, išskirtinesnius epitetus, palyginimus, pvz.:

- (94) *veizîek / kâp gràžē katę mōrk̄sa prisēm̄rk̄osi* ‚veizėk, kaip gražiai katė murkso prismerkusi‘ (KTŽ 245)
- (95) *veizîek / kâp gràžē sâu vęštas pōrėnas⁴⁰ pō_dârža* ‚veizėk, kaip gražiai sau vis-tos purinasi po daržą‘ (KTŽ 327)
- (96) *veizîek / kēik ōntā tēn mielēnu / tik mielēnu kâp_dongòs* KTŽ 233 ‚veizėk, kiek antai ten mėlynių, tik mėlynuoja kaip dangus‘ (KTŽ 233)
- (97) *kâp gràžē mīena švėit par_lōnga* ‚kaip gražiai mėna („mėnulis“) šviečia per langą‘ (KTŽ 435)
- (98) *šinākti tēp gràžē žvaizdiets dongòs* ‚šią naktį taip gražiai žvaizdėtas („žvaigždėtas“) dangus‘ (KTŽ 504)
- (99) *klausîkis / kâp gērīe pāukštē gīst* ‚klausykis, kaip girioje paukščiai gysta‘ (KTŽ 109)
- (100) *ali_kâp tas_cīrōlis pōikē gēid / klausîkis e_nuorīek* ‚ale kaip tas cyrulius („vieversys“) puikiai gieda, klausykis ir norėk‘ (KTŽ 62)

Pasigėrėjimo objektai būna apibūdinami ir turint juos prieš akis, ir iš atminties (tai parodo žymimojo artikelio *tas, ta* nebuvimas, žr. 103–107 pavyzdžius), plg.:

- (101) *kûoks gràžòs pādârs ta_kanârka* ‚koks gražus padaras ta kanarėlė‘ (KTŽ 267)
- (102) *tûokēi gràžē tēi paršlê, lunkauslê* ‚tokie gražūs tie paršeliai, lunkausėliai („nulėpausiukai“)‘ (ŠVŽŽ 1, 405)
- (103) *sarōnē^os dvėjēs spīndontēs sparnlēs* ‚laumžirgis dvejis spindinčiais sparneliais‘ (ŠVŽŽ 2, 167)
- (104) *karklāžvērbl’s tuoks pōikāu nusēdāžēs, žvērbl’s tuoks pēlks jau* ‚karklažvirblis ‚laukinis žvirblis‘ toks puikiau nusidažęs, žvirblis – toks pilkas jau‘ (ŠVŽŽ 1, 267)
- (105) *mārgūos^s gi.vāf^s ī dēdlē pōikē mārg^s* ‚margosios gyvatės yra dideliai puikiai margos‘ (ŠVŽŽ 1, 190)
- (106) *gōlbē kēt^ē ī, bālt^ē, pōik^ē* ‚gulbiai („gulbės“) kiti („kitokie“) yra, balti, puikūs‘ (ŠVŽŽ 1, 210)
- (107) *pōik^os ī šēšks* ‚puikus yra šeškas‘ (ŠVŽŽ 2, 104)

Malonius akustinius išgyvenimus dažniau linkstama nusakyti iš atminties (galbūt vengiant sutrikdymo) – tiesiog pasidalinant patirtimi ar siekiant, kad pašnekovas į nusakytus dalykus ateityje pats atkreiptų dėmesį, plg.:

- (108) *kâp gràžē snēigs čēršk pō_kuōjīems / ka_ētī* ‚kaip gražiai sniegas čerškia po kojomis, kai eini‘ (KTŽ 65)
- (109) *tûoks tik^os lāiks, tûoks gràž^os* ‚toks tykus laikas („metas“), toks gražus‘ (ŠVŽŽ 2, 346)

40 *purinti, ~ina, ~ino* – ‚parenti, kapstyti‘ (KTŽ 327)

- (110) *cēps, gēidūs žuogēlė, vār^ls kōrks vākarė* ,čirkšdavo, giedodavo žiogeliai, varlės kurkdavo vakarais‘ (ŠVŽŽ 1, 91)
- (111) (lakštingala čiulba) *vākarās bāisė, nō tēik, ka nēgal^l atseklaušitė* ,(lakštingala čiulba) vakarais baisiai [gražiai], na tiek, kad negali atsiklausyti‘ (ŠVŽŽ 1, 311)

Džiaugiamasi ir kitomis juslėmis – uosle, lytėjimu, skoniu – patiriamais išgyvenimais, pavyzdžiui, maloniais, gėlių ar šaltyje džiuvusiu skalbinių, kvapais, plg.:

- (112) *bet kvapnōms* (žemčiūgų) [...], *kad dvās^e trāuk* ,bet kvapnumas, kad dvasią traukia‘ (ŠVŽŽ 1, 359)
- (113) *ka šālt^ā, ęšāls tēn, tēi drabūžė* [...] *tūokēi kvāpnė pasėdaris* ,kai šalta, išals (,išdžius‘) ten, tie drabužiai [...] tokie kvapnūs pasidarys‘ (ŠVŽŽ 2, 269)

Malonūs skonio patyrimai paprastai išsakomi pabrėžiant alkanumą kaip dirbant nusipelnytą norą, o skoniu matuojama kokybė apibūdinama išskirtinumu (*dideliai, be proto*) arba akcentuojant noro trukmės stabilumą (*valgyk ir norėk, ir buvęs pabūk*), pvz.:

- (114) *ę nūorės vālgitė dērbos* ,ir norisi valgyti dirbus‘ (ŠVŽŽ 1, 475)
- (115) *nōmētė dōunė^e ī skān^l dēdėlė* ,naminė duonelė yra dideliai skani‘ (ŠVŽŽ 1, 140)
- (116) *ba prūot^a bōv^a tuos bōlv^s skān^s* ,be proto buvo tos bulvės skanios‘ (ŠVŽŽ 2, 102)
- (117) *vālgik ę nuoriek!* ,valgyk ir norėk!‘ (ŠVŽŽ 1, 475)
- (118) *mōn sēlkėlė ę bōvoši pabūk* ,man silkelė ir buvusi pabūk‘ (KTŽ 58)

Valgymas susijęs ne vien su skonio pajautimu, bet ir su elgsena prie stalo, maisto vaizdu. Estetinės nuostatos dažniausiai kaip reikalavimai ar pastabos išsakomos liečiančiam maistą, o ypač duoną, kuri suvokiama kaip vertybė⁴¹, todėl ir apibūdinama pasitelkiant deminutyvus ir palyginimus su kitais aukščiausio lygmens standartais (pavyzdžiui, *saulės šviesa*), plg.:

- (119) *naštēležiok tū svēista / dāilė vālgik* ,neišteležiok to sviesto, dailiai valgyk‘ (KTŽ 444)
- (120) *nadarkāčik tuos dōunas / atsepjauk ę vālgik dāilė* ,nedraskyk tos duonos, atsipjauk ir valgyk dailiai‘ (KTŽ 70)
- (121) *dōuna / vākalė / sūnkė ęždērbamā / rēk grāžė sō anō ēlgtēis / vō na raupitė* ,duona, vaikeliai, sunkiai uždirbama, reikia gražiai su ana elgtis, o ne raupyti‘ (KTŽ 338)
- (122) *tēp nāgrāžė nōrkeni tō dōuna* ,taip negražiai niurkini tą duoną‘ (KTŽ 259)
- (123) *dōunėkē kāp sāulė // grāži / bāltā* ,duonikė kaip saulė, – graži, balta‘ (KTŽ 84)

41 Vertybes žemaičiai linkę įvardinti apibūdinimu *švėntas, švėntā, švėnta*, plg.: *dōunėlė bōva švėnta*, duonelė buvo šventa‘ (ŠVŽŽ 2, 310); *žemėlė švėnta*, žemelė šventa‘ (ŠVŽŽ 2, 311).

Meilė bei įsimylėjimas ir juokais, ir rimtai vertinami kaip paremti tam tikro bendrumo atpažinimu kitame žmoguje bei kaip likimo lemtis, kuri nebūna suplanuojama ar lengvai įgyvendinama, plg.:

- (136) *túoks túoki e kanàpûs sovûokę* ‚toks tokį ir kanapuose suvokė‘ (KTŽ 490)
 (137) *sošepažėnûou sošėbòvûou, izđraugavûou vėinûs mèl’s ęr apsežanėjûou* ‚susipažinova susibuvova, išdraugavova vienus metus ir apsiženijova‘ (ŠVŽŽ 1, 85)
 (138) *ka bòv^a žadiet^a, ont vės^a ômžâus suejâu* ‚kad buvo žadėta, ant viso amžiaus suejau‘ (ŠVŽŽ 1, 155)
 (139) *vėns tôr bût^e miliesn’s ęr gán, isirėnk’ vėin^a* ‚vienas turi būti mielesnis ir gana, išsirenki vieną‘ (ŠVŽŽ 1, 440)
 (140) *nò, ka sošėrėš ta mèil^e nètrčûoms* ‚na, kad susiriša ta meilė netyčiomis‘ (ŠVŽŽ 1, 427)
 (141) *jė kàs nàtink / nalėngvò pamėltę* ‚jei kas netinka, nelengva pamilti‘ (KTŽ 238)

Visuotinumą požiūriu išskirtine laikoma motinos meilė vaikams paprastai taip pat aptariama kaip nekvestionuojama (žr. 142 pavyzdį⁴²), bet ir apie ją, ir apie vaikų meilę motinai, tėvui, abiemis tėvams dažniau kalbama ne kaip apie dabartyje patiriamą, bet kaip apie praeityje su pertekliumi arba trūkumu patirtą ar parodytą emociją, labiausiai atsiskleidžiančią per reikiamą rūpinimąsi, pvz.:

- (142) *kūožn^a mûotin^a mîl vės^us vāk^us, tik àv^es vėin^a* ‚kiekviena motina myli visus vaikus, tik avis – vieną‘ (ŠVŽŽ 1, 440)
 (143) *mòn^a sieser’ ba gāl^a milieję mām^a* ‚mano seserį be galo mylėjo mama‘ (ŠVŽŽ 1, 440)
 (144) *mės sáva mamūnę dēdlė miliejiem* ‚mes savo mamūnę dideliai mylėjom‘ (KTŽ 227)
 (145) *ęš mèilė, ne ęš prastà šėrdėi* (sudraudė) ‚iš meilės, ne iš prastos širdies (sudraudė)‘ (ŠVŽŽ 1, 427)

3. Nuostatos vertybės

Franklio teigimu, nuostatos vertybes žmogus įgyvendina susidurdamas su jam tenkančiais gyvenimo apribojimais ir reaguodamas į likimo siunčiamus išbandymus, nes „likimas, kurį patiria žmogus, turi prasmę: šį likimą reikia formuoti, kai įmanoma, ir priimti, kai būtina“ (plg. Frankl 2007, 164).

42 Plg. ŠŽSZ esantį pasakojimą apie motinos meilės ir rūpinimosi emocijų, skirtų Vytautui Mačerniui, nepriteklių, ir kaip Mačernių dvaro šeimyna pajuokaudama ir rimtai šį trūkumą bandė koreguoti pastebėjimu apie avies meilę žr. ŠŽSZ 347–348, plg.: [...] *pûonir sá.k(ə) / vėin(ə)_wākə ĩ mîl / ž(n)ntŕə nemîl // [...] e_niv_tūo ĩ čies(ə) / ta_tə(u)_wāx(ə) / pradėje ĩ bīšk(i) / mi.liet(ę)*,ponia, sako, vieną vaiką myli, kito nemyli [...] ir nuo to laiko tai tą vaiką pradėjo biškį mylėti‘ (ŠŽSZ 348).

3.1. Nuolankumas prieš lemtį

Žemaičiai įpratę kiekvieno žmogaus situaciją apibūdinti kaip besiklostančią pagal aukštesnės jėgos valią arba likimo nulemtą. Aptariant lemties dalykus paprastai išsakomas ir nuolankus požiūris į tai. Likimo sinonimais gali būti *lemtis*, (*Dievo*) *žadėjimas*, *paskyrimas* arba (*duota*) *laimė*, *tam tikru būdu susiklostęs laikas*, *pats gyvenimas*, plg.:

- (146) *túoks jau mōna lėkēms / tēp ę_tōriējē būte* ,toks jau mano likimas, taip ir turėjo būti‘ (KTŽ 244)
- (147) *rēk būte kōntenām sáva lėkēmō* ,reikia būti kantenam [patenkintam‘] savo likimu‘ (KTŽ 144)
- (148) *a mērt’s, a kās – jau ī lėkēms túoks* ,ar mirtis, ar kas – toks jau likimas‘ (ŠVŽŽ 1, 447)
- (149) *ī túoks lėkēms žmūogōu* ,yra toks likimas žmogui‘ (ŠVŽŽ 2, 495)
- (150) *mōn rūod^a, kad nu sāv^a lėkēm^a neižbīeksⁱ – gēr^a a blūog^a* ,man rodo, kad nuo savo likimo neišbėgsi – gero ar blogo‘ (ŠVŽŽ 1, 54); dar panašiai plg. (ŠVŽŽ 1, 477)
- (151) *tēp atrūod^a, kāp kām ī lēm^ā, tēp ęr išēis, jīe* ,taip atrodo, kaip kam yra lemta, taip ir išeis, taigi‘ (ŠVŽŽ 1, 383)
- (152) *nō nīeka napašēksi⁴³ žmūogōs / tēp jau bōva žadīeta⁴⁴* ,na, nieko žmogus nepašiksi, taip jau buvo lemta‘ (KTŽ 495)
- (153) *nē/ ka_te(p)_pōndēiv^s / tau_ī_žadīeiv^s // tāv tuok^e_lāim^(e)_ī_dėv^s / tuok⁽ⁱ⁾_ī_būs* ,ne, kai taip Ponas Dievas tau yra žadėjęs, tau tokią laimę yra davęs, tokia ir bus‘ (TŠT 46)
- (154) *mūs^t pōndēiūs jug skēr* (likimą) ,turbūt Ponas Dievas juk skiria (likimą)‘ (ŠVŽŽ 2, 87)
- (155) *nō jug mūs^t tēp lāiks susēklūost^a* ,na juk turbūt taip laikas susiklosto‘ (ŠVŽŽ 1, 364)
- (156) *ož_malagīngus parūodīmus pats gīvènēms atnagrādēi* ,už melagingus parodymus ,liudijimus‘ pats gyvenimas atlygina‘ (KTŽ 226)

Žemaitiškame diskurse nuolankumas likimui dažnai nusakomas pabrėžiant ateities (*rytdienos*) bei mirties momento ir vietos nenuspėjamumą, plg.:

- (157) *kū_tō žmūogōs gali tēp nuštēkte // kas bus* ,ką tu žmogus gali taip nuštikti [nuspėti], kas bus‘ (KTŽ 429)
- (158) *naženā žmūogōs / kū_atnēs rītđinā* ,nežinai žmogus, ką atneš rytdiena‘ (KTŽ 345)
- (159) *naženā / kū_rītuo_dėinā gāl pageidūote* ,nežinai, ką ryto(jaus) diena gali pagiedoti‘ (KTŽ 346)

43 *negalēti pašikti* – ,negalėti padaryti‘, plg. KTŽ 495

44 *žadēti, žāda, ~ėjē* – ,2. skirti, lemti‘ (KTŽ 495)

- (160) *nikumèt nažėnâ kâp tâu gïvenėmę nùšlïps* ‚niekuomet nežinau kaip tau gyvenime nušlyps‘ (KTŽ 419)
- (161) *nomęrtė nėgalĩ be lãika* ‚numirti negali be laiko‘ (ŠVŽŽ 1, 248)
- (162) *čė gėmės, čė aũgės, vuo kęr numęrsės, nežėnãu* ‚čia gimęs, čia augs, o kur numirsiu, nežinau‘ (ŠVŽŽ 1, 185)

Susidurdami su žinia apie mirtį žemaičiai linkę vienas kitą ir save guosti frazėmis apie mirties (*mïrsenos / smerčio*) neišvengiamybę (plg. *nemiręs nebūsi* ir *kas čia nemiręs bus*), pačiuose pasakymuose pabrėždami ir norą jos išvengti (plg. *kaip išsisukti*), plg.:

- (163) *nemėrs nebūsi* ‚nemiręs nebūsi‘ (ŠVŽŽ 1, 446)
- (164) *nėisigęsk* // *nę_kėiv_čę tėik_jau / jėzau!* // *kãš_čę nemėrs / būs* ‚neišsigąsk, na ką čia tiek jau Jėzau! – kas čia nemiręs bus‘ (TŠT 277)
- (165) *vęs tėik rėk mėrtė, kęr dïesĩs* ‚vis tiek reikia mirti, kur dėsies‘ (ŠVŽŽ 1, 116)
- (166) *nėeks nažėna / kâp rėk ęššęsęktę nu_smėrtę* ‚niekas nežino, kaip reikia išsisukti nuo smerčio‘ (KTŽ 398)

3.2. Gyvybingumas ir pasitikėjimas

Žemaičių diskurse mirties vengimo universalumas pabrėžiamas įvairiai ryškinant tokio siekio sąsajas su kiekvienu individu ar gyvu padaru ir absoliučią gyvybės vertę pabrėžiančiais apibendrinimais, plg.:

- (167) *mėrtę nėeks nanũor* ‚mirti nieks nenori‘ (KTŽ 239)
- (168) *jog_kũožņos gĩvs dãkts nũor gĩvėntę* ‚juk kožnas gyvas daiktas nori gyventi‘ (KTŽ 182)
- (169) *dędãusis dãlĩks žmũogęu ĩr gĩvĩba* ‚didžiausias dalykas žmogui yra gyvybė‘ (KTŽ 109)

Žemaičiai gyvenimo duotybę apibūdina kaip savaimę prasmingą ir pasitikėjamą savimi teikiančią būseną (plg. *gyvas žmogus* ir antoniminės reikšmės dūrinius *pusgyvis* (KTŽ 328), *miršgyvis* (KTŽ 239)), kurią atspindėti turi ir bendra kūno laikysena⁴⁵, plg.:

- (170) *ka bũni žmũogęs gĩus, bũni ę_ganã* ‚kai būni žmogus gyvas, būni ir gana‘ (ŠVŽŽ 1, 189)
- (171) *jog gĩvės žmũogės ęsĩ ę tųĩ ętė gãlvã ęškėlėĩs, vuo ne nudũrėĩs*⁴⁶ ‚juk givas žmogus esi ir turi eiti galvą iškėlęs, o ne nudūręs [‚nuleidęs‘]‘ (ŠVŽŽ 1, 144)

Gyvenimas suvokiamas kaip savaiminę prasmę turintis, – tokia nuostata gelbsti ir ryškiausiai pasimato sunkmečiu. Sunkumai, bėdos, skausmai apibūdinami kaip

45 Apie kūno laikysenoje fiksuojamo pasitikėjimo ryšį su sėkme plg. Peterson 2018, 1–28.

46 *akis nudūręs* – ‚susigėdęs‘ (KTŽ 86)

laikinos būklės, kurias iškentėti padeda suvokimas, kad gyvam visada geriau negu mirusiam (ryžto gyventi netekimas suvokiamas kaip pasidavimas ir apibūdinamas kaip išskirtinio retumo reiškinys⁴⁷), o į beviltišką bėdą patekęs žmogus drąsinasi mirties baimės praradimu. Žemaičiai mėgsta pabrėžti savaiminį gyvenimo pranašumą (plg. *norisi kuo ilgiau gyventi*) ir remdamiesi mirties neišvengiamumu pataria gyvenimą priimti kaip užduotį, plg.:

- (172) *tēp izbūvūiom sūnkē, bet ni vēns napsidār^e gāl^a* ,taip išbuvom sunkiai, bet nei vienas nepasidarė galo‘ (ŠVŽŽ 1, 165)
- (173) *tēp ē žmūog^os – ē sōklūmpⁱ kārts, bet nēpavērstⁱ*, taip ir žmogus – ir suklumpi kartais, bet neparvirsti‘ (ŠVŽŽ 2, 454)
- (174) *ka_priētì pri_pàkarâ / nabibėjē ni_smērti* ,kai prieini prie pakaro, nebebijai nei smerties‘ (KTŽ 271)
- (175) *blúogā blúogā / àli vēs_gēfāu kāp_pasēkúorōšēm* ,blogai, blogai, ale vis tiek geriau kaip pasikorusiai‘ (KTŽ 24)
- (176) *numērtētis vēsumēt sōskōpsi / gīvēntē / vō* ,numirties visada suskubsi, gyventi – va!‘ (KTŽ 240)

3.3. Santūrumas ir nusistatymas bei valia pasirinkti

Turimuose šaltiniuose kalbantieji lemties jiems paskirtą dalį ir kasdienius išbandymus suvokia kaip normą ir nėra linkę guostis. Tokį santūrumą galima sieti ir su specialiu jo ugdymu, matomu standartinėse frazėse, fiksuojančiose gana paviršutinišką požiūrį į svetimus vargus bei polinkį tam tikro lygio problemas laikyti ašarų nevertais niekais, neturinčiais bėdos statuso, savąjį kantrumą nusakydami apibendrinto patyrėjo nuoroda *kitas žmogus*, plg.:

- (177) *sūnkōs mōna gīvēnēms / àli nīeks napadīes / kōu_pridīes ē_bīedavuotētis* ,sunkus mano gyvenimas, bet niekas nepadės, tai neverta ir guostis‘ (KTŽ 74)
- (178) *kēt^a gōust^e dāug lēngōvāu* ,kitą guosti yra lengviau‘ (ŠVŽŽ 1, 213)
- (179) *diel_nīeku nārēk křūoktē* ,dėl niekų nereikia kriokti [i,verkti]‘ (KTŽ 72)
- (180) *diel_nīeku / diel_šūdu nīeku nārēk křūoktē* ,dėl niekų (dėl šūdniekių) nereikia kriokti‘ (KTŽ 72; 431)
- (181) *nabīedavūokis / kōl_bīedūos nātōri* ,nesiskųsk, kol bėdos neturi‘ (KTŽ 41)
- (182) *kēž_žmūogōs / kintiv kintiv // ketē_ūōpē\ ĩ* ,kitas žmogus kenti kenti, [o] kiti opūs yra‘ (TŠT 192)

Tokie nurodymai stiprina suvokimą, kad savo problemas žmogus privalo spręsti pats. Etinės nuostatos visada reikalauja atsisakyti tam tikrų pagundų. Sugebėji-

47 Plg. frazės iš nelaimėi / iš nelaimės, turinčios ‚atsitiktinai‘ (ŠVŽŽ 1, 467) reikšmės sąsają su pirmine reikšme sakinyje *tās bōva ēš dēdžāušēs nelāimas, ka žmūogōs pasēkūore* ‚tas buvo iš didžiausios nelaimės, kad žmogus pasikartų‘ (ŠVŽŽ 1, 271).

mas atsilaikyti prieš pagundas žemaičiams siejasi su užsispyrimu, charakterio tvirtumu ir valia. Valingas nusiteikimas dažniausiai apibūdinamas veiksmazodžių *užsikietėti, nusistatyti* formomis, pvz.:

- (183) *rēk žmūogōu ožsėķeitietę ę_naveizietę i_vīluonēs* ‚reikia žmogui užsikietėti ir nežiūrėti į viliones‘ (KTŽ 486)
 (184) *jē žmūogōs ožsėķeitieji / kū_nūors nusēstatā / tā nabgāudā nī_kuokū vīēju* ‚jei žmogus užsikietėji, ką nors nusistatai, tai nebegaudai nei kokių vėjų‘ (KTŽ 161)
 (185) *aš tōukārt ožsėķeitiejau ę_pasakāu / dāugāu ni_lāša* ‚aš tąkart užsikietėjau ir pasakiau: daugiau nē lašo‘ (KTŽ 161)
 (186) *kāp nusēstatīsi / tēp ę_gīvēnk* ‚kaip nusistatysi, taip ir gyvenk‘ (KTŽ 388)

Motyvacija keistis vertinama kaip susijusi su noru, plg.:

- (187) *nūorēt vėskū gāl padarītę* ‚norint viską galima padaryti‘ (KTŽ 259)
 (188) *nūor’ – gāl būt gerāus^o žmūog^o* ‚nori gali būti geriausiu žmogu(mi)‘ (ŠVŽŽ 1, 475)

Noru kaip pašnekovo valia pasirinkti grindžiamas ir asmens, nepasiduodančio pamokymams ar nesuvokiančio patarimų prasmės, nusiteikimo ir ryžto palaiminimas (palinkėjimu paprastai atskleidžiamas ir kalbančiojo požiūris į neklusnumo pasekmes) bei jau įvykusio pasirinkimo rezultatai, plg.:

- (189) *kāp nūor, tēp, lai rīštas* ‚kaip nori, taip, tegu ryžtasi‘ (ŠVŽŽ 2, 152)
 (190) *jūs paseķārķēt / kāp nūorēt / tēp ę_darīķēt* ‚jūs pasikarkit, kaip norit, taip ir darykit‘ (KTŽ 148)
 (191) *patrākis / kāp nūori / tēp ę_darīk* ‚patrakis, kaip nori, taip ir daryk‘ (KTŽ 452)
 (192) *kuo_nuorījē / tuo_e_gavā* ‚ko norėjai, to ir gavai‘ (KTŽ 259)
 (193) *jīe, pūpēl^e brōņgūojⁱ, kās kāp nūor, tēp lāi givēn* ‚jė, pupelė brangioji, kas kaip nori, taip lai gyvena‘ (ŠVŽŽ 2, 108)

Santūrumu ir racionalumu pagrįstas galimybių pasirinkimas siūlomas pasitelkiant durų platumo metaforą, plg.:

- (194) *‚plāč^ešr dūris išētⁱ † † plāč^es\! // parētⁱr bu(s)_sāūr^as\ // sāūraš\ būs!* ‚plačios durys išeiti, plačios, pareiti bus siauros, siauros bus! (TŠT 103)

3.4. Teisingo sprendimo nuojauta: sąžinė ir apdairumas

Kiekvienas rimtesnis pasirinkimas remiasi teisingo ir neteisingo elgesio nuojauta. Žemaičiai šią pasirinkimo gelmę kalbėdami susieja su *širdimi* ar *sąžine*, *nepileidžiančia* kažko daryti, *graužatimi*, nežinia kodėl atsirandančia ar *dūšia* ‚siela‘, į ausį šnibždančia, pvz.:

- (195) *mōn šērd^es neprilēd* ‚man širdis neprileidžia‘ (ŠVŽŽ 1, 381)
 (196) *mōn sāžēn^es neprilēd^a tūokū dārbū dērpt^e* ‚man sąžinė neleidžia tokių darbų dirbti‘ (ŠVŽŽ 1, 381)

- (197) *ožeje tuoki graūžatēs / e pats nažēnāu díel_kūo* ,užėjo toks graūžatis, ir pats nežinau kodėl‘ (KTŽ 114)
- (198) *a tāmist^a vīerīšⁱ, ka dūš^ē i āusⁱ pasāk^a* ,ar tamsta tikėsi, kad dūšia į ausį pasako‘ (ŠVŽŽ 1, 145)

Kalbant apie žmogaus elgesio tinkamumą *sąžinė* (*sanžinė / sumnenė / sūdmenė*) nurodoma būtinu (plg. konstrukcijas su {*reikia*} *turėti*) deramo elgesio pagrindu, pvz.:

- (199) *rēk sūdmenē torīetē žmūogōu* ,reikia sūdmenę turėti žmogui‘ (KTŽ 397)
- (200) *tas_jūsa vāks ni_sumnenēs natōr / ka_tēp dāra* ,tas jūsų vaikas nė sumnenės neturi, kad taip daro‘ (KTŽ 399)
- (201) *a tō tōrⁱ sānžēn^ē, žālī* ,ar tu turi sąžine, žalty‘ (ŠVŽŽ 2, 167)
- (202) *ta_skiuolā lai_pālēikt on_tāva sūdmenē* ,ta skola tegu palieka ant tavo sūdmenės‘ (KTŽ 397)

Išoriškai sąžiningumas ugdomas draudimu meluoti, vogti, kartu pabrėžiant ir paties žmogaus atidumo ir apdairumo kaip nepasidavimo apgavystei, galinčiai pasireikšti išnaudojimu ar pataikavimu, svarbą, plg.:

- (203) *pamalōut^ē negāl* ,pameluoti negalima‘ (ŠVŽŽ 1, 415)
- (204) *e begēdenāu, e gerōu^o prašāu, ka lāutōmēs malāo^s* ,ir begėdinau, ir geruoju prašiau, kad liautųsi melavęs‘ (ŠVŽŽ 1, 54)
- (205) *namalōuk / nuēsi i_pēkla* ,nemeluok, – nueisi į peklą‘ (KTŽ 290)
- (206) *vagīst^ē bōv^a pāts dēdžāus^s grīeks* ,vagystė buvo pats didžiausias griekas‘ (ŠVŽŽ 2, 397)
- (207) *āšⁱ ānā nepasēdāvōēu nukriūpamā / neīdāvōu vēsuo(s)_sā.ū(a)_kēšēn^ēs* ,aš anai nepasidaviau nukropama [apgaunama], neįdaviau visos savo kišenės (visų savo pinigų)‘ (ŠŽSZ 51)
- (208) *mōnēi / matā / kūoki nuprōsōsi ikēš / vō_ānā sau_nusēpērks nāuji / nē / nīē dōrñu dōutētīs apgāunamām* ,man, matai, [kaž]kokį nupriusųį ikiš, o ana sau nusipirks naują, – ne, nėra durnių duotis apgaunamam‘ (KTŽ 86)
- (209) *ī vāg^ā, tāvⁱ āpuūoks, tō būk ātsārgⁱ* ,yr(a) vagių, tave apvog, tu būk atsargi‘ (ŠVŽŽ 2, 462)
- (210) *sō_tōu pādīlāiža naožsēdīek / ōns apgāus* ,su tuo padlaiža neprasidėk, ans apgaus‘ (KTŽ 268)

3.5. Pagarba ir savigarba

Žemaičių kasdienybės pokalbiuose ryškiai pabrėžiamas užuojautos skriaudžiamų, suklydusių žmonių atžvilgiu būtinumas. Požiūris į kitą asmenį grindžiamas pagarba, kurios reikalaujama ir dėl kito asmens, ir dėl savęs paties (plg. nuostatas *kitas yra žmogus; nereikia kito paneigti* ,nuvertinti‘), pvz.:

- (211) *jōg e_griēšnīnks ī žmūogōs / naožsēpōlk tēp* ,juk ir griešininkas yra žmogus, neužsipulk taip‘ (KTŽ 116)

- (212) *nèrèkì pàr_dāū(g) kèt^a / panèikt^v / nèrèkì pàr_dāū(g) kèt^a / laikít^(e) šòņēis vēītūov*, nereikia per daug kitą paneigti, nereikia per daug kitą laikyti šunies vietoje⁴ (TŠT 45)

Pagarbos kitam ir savigarbos nuostatos ugdomos remiantis lygiavertiškumo principu, – etinis elgesys formuojamas atvirkštine logika pagrįstais pasakymais, – siūlant nesielgti su kitu taip, kaip nenorėtum, kad būtų elgiamasi su tavimi; vienodų reikalavimų taikymas sau ir kitiems suvokiamas kaip pusiausvyros (*lygsvaros*) išlaikymas, plg.:

- (213) *kūo pàts nenūorⁱ, tūo kėtām nedarîk* ,ko pats nenori, to kitam nedaryk⁴ (ŠVŽŽ 1, 107)
- (214) *rêk tēp gi.vēt^e, ka nebūt^e ni kūok^e îžūod^e* ,reikia taip gyventi, kad nebūtų nei kokio įžodžio⁴ (ŠVŽŽ 1, 231)
- (215) *lîgsvaras rêk laikítêis gîvênemę* ,lygsvaros reikia laikytis gyvenime⁴ (KTŽ 215)

Ūmaus charakterio, nesitvardantys, kito žmogaus negerbiantys ir neužjaučiantys, pretenzingi asmenys nuvertinami suteikiant jiems su nuovokos trūkumu ar nepatikimumu susijusius apibūdinimus (pavyzdžiui, *beprotis, įgaižus, skubrus, valandėtas, vėjo papučiamas*), plg.:

- (216) *nesugivènâmšr bô.ų^(a) áiškê / ę_gànàv – túokšr / bèprúot^s!* [...] *su_òntròr žmúogò / nîmàž neskāitēs* ,nesugyvenamas buvo aiškiai ir gana – su antru ,kitu⁴ žmogu(mi) neimaž neskaitēs⁴ (ŠŽSZ 40)
- (217) *jau_nadòuk díevè gîventę sò_įgaižò žmúogò* ,jau neduok Dieve gyventi su įgaižiu žmogu(mi)⁴ (KTŽ 123)
- (218) *gērāu būt^e dornèšnām, nèg^ò skòbîrām* ,geriau būti durnesniam, negu skubriam [„ūmiam“]⁴ (ŠVŽŽ 2, 207)
- (219) *òns î valòndîets⁴⁸ / ànòu nagâl pasērēmte* ,ans valandėtas, juo negalima pasiremti⁴ (KTŽ 472)
- (220) *ànà î kāp vîeji pàpòtamà / vèina dēina tēp / vò_kéta kètētēp* ,ana yr(a) kaip vėjo papučiamas, vieną dieną – taip, o kitą – kitaip⁴ (KTŽ 330)

4. Vertybinių nuostatų ir elgsenos pokyčiai

Turimuose žemaitiško kalbėjimo šaltiniuose (ypač ŠVŽŽ ir tekstiniuose narytyuose) pabrėžiama, kaip su nuolat gerėjančiomis gyvenimo ir darbo sąlygomis keičiasi žmonių elgsena ir vertybės: lengvesnis gyvenimas keičia žmonių bendravimo būdą (*kitokie žmonės*), mažina darbštumą, skatina išlepimą (*poniškumą*) ir nesivaržymą, išreikštą kitokių manierų ir mažiau dorybingo gyvenimo būdo pasirinkimu, pvz.:

48 *valandėtas, -a* – ,nepastovus, besikeičiančios nuomonės ar nuotaikos⁴ (KTŽ 472)

- (221) *dabā žmūonis nàb tēp sūnkē bagīvēn* ,dabar žmonės nebe taip sunkiai begyvena‘ (KTŽ 443)
- (222) *dabā žmuonēms lēngvībē gi.vēntē* ,dabar žmonėms lengvybė gyventi‘ (ŠVŽŽ 1, 384)
- (223) *mōna āugemę kētūokę žmūonis bōva* ,mano augime [,man augant‘] kitokie žmonės buvo‘ (KTŽ 34)
- (224) *dāug sūnkē dērb^a, vārg^a, bet līnksmē žmūon’s bōv^a* ,daug, sunkiai dirbo, vargo, bet linksmi žmonės buvo‘ (ŠVŽŽ 1, 396)
- (225) *ę kā(p) bōv^a dārpsī^ē žmūon’s, ne kāp nōjāu* ,ir kaip buvo darbštūs žmonės, ne kaip nujau‘ (ŠVŽŽ 1, 478)
- (226) *kēt^a kār^a nebōv^a žmūon’s tūokēi pūonēšk^ē kāp dābār* ,kitą kartą [,seniau‘] nebuvo žmonės tokie poniški kaip dabar‘ (ŠVŽŽ 2, 87)
- (227) *bōkšt^ē žmūonis bōv^a, tēkōu* ,bugštūs žmonės buvo, tikintys‘ (ŠVŽŽ 1, 80)
- (228) *žmūon’s suprāstēj^ē, nēbīer mēil’s* ,žmonės suprastėjo, nebėra meilės‘ (ŠVŽŽ 1, 427)
- (229) *nē jog dābā čīstā išērosē begīvēn* ,ne, juk dabar čistai iširusiai begyvena‘ (ŠVŽŽ 1, 227)
- (230) *ka mēs āugūom, bōv^a švār^ē vāikē, švār^ē vīrā, dābā tiktā ī nukōt^ē tūokēi* ,kai mes augom, buvo švarūs vaikai, švarūs vyrai, dabar tiktai yra nukutę tokie‘ (ŠVŽŽ 1, 356)
- (231) *kad aš āugāu, nē nē, nēlōb tēp jau išlārlintās ēis jau tēp dēdēlē jāu tās kākllās* ,kad(a) aš augau, ne, ne, neliob taip jau išlarlintais [,apnuogintais‘] eis jau taip dideliai jau tais kaklais‘ (ŠVŽŽ 1, 373)

Pabrėžtinai akcentuojamas žmonių darbštumo mažėjimas, tai susiejant su kitomis vaikų auklėjimo ir užimtumo galimybėmis, ir, aišku, sovietinio laikotarpio nuostatų poveikiu, pvz.:

- (232) *dabā varkāms dārps nērūp, tik lakūojemā* ,dabar vaikams darbas nerūpi, [rūpi] tik lakojojimai‘ (ŠVŽŽ 1, 368)
- (233) *dab^a.v^a.kār / kūūr_aneī † dā.r^a/ daba_aneī_sūnt^r † naktīms † žāidr ba_rēkal^(a) – uo_mūms^r re.ikīē^ē su_dār^b † su_prākāit^(o) vārkt^ē* ,dabar vaikai, ką jie daro, dabar anie siunta naktimis, žaidžia be reikalo, – o mums reikėjo su darbu, su prakaitu vargti‘ (ŠŽSZ 60)
- (234) *kūokis priaugēnā žmūon’s par pēnkēzdešīmts mēt^u, pagalvūokēm pāt’s* ,kokius priaugino žmones per penkiasdešimt metų, pagalvokim patys‘ (ŠVŽŽ 1, 168)

Aptardami savo kartos gyvenime įvykusius pakitimus, kalbėtojai mato padidėjusį uždarumą ir susvetimėjimą, mažesnę susirūpinimą ateitimi, leidžiantį gyventi ne taip atsakingai, ir, aišku, besikeičiančią žemaičių kalbą, plg.:

- (235) *retēnībę / kad_dābār kas_nūors ēdāms prō_šāli pasēsveikīntō* ,retenybė, kad dabar kas nors eidamas pro šalį pasisveikintų‘ (KTŽ 341)
- (236) *āl tō dābā bējēk šūokt^ē ī_ķeinūo trūob^a!* ,ale tu dabar bejėik šokti [,padaryti šokių vakarėli‘] į kieno trobą!‘ (ŠVŽŽ 1, 298)

- (237) *dàbār žmûon's tēp gi.vên [...] sò skūolò, ne tik sò lēik^ò, dabar žmonės taip gyvena [...] su skola, ne vien su lieku [„atsarga“]* (ŠVŽŽ 1, 388)
- (238) *jau ę ta žemāičū kāl^ò àn^à jau nèbīe tēkr^à, jau ir ta žemaičių kalba, ana jau nebėr tikra* (ŠVŽŽ 2, 343)

Apibendrinimas

XX a. II pusės žemaitiško diskurso šaltiniuose esančios medžiagos analizei patsitelkus Viktoro E. Franklio pasiūlytą vertybių kategorizavimo modelį išryškėja, kad žemaičių kasdienybės kalbėjime didžiausias dėmesys yra skiriamas kūrybinėms vertybėms. Darbas laikomas kiekvienam būtinu ir žmogaus negadinančiu. Asmens darbštumas siejamas su sugebėjimais, paslankumu, nuovoka bei patikimumu. Žemaičių įsitikinimu, darbštumas žmogui leidžia gyventi, prasigyventi ir patirti gyvenimo prasmę. Darbštumas žemaičiui ir asmeniškai, ir kaip etninės bendrijos nariui yra savybė, suteikianti pranašumą prieš kitus ir leidžianti pasigirti. Su darbu siejamos išgyvenimo galimybės ir gyvenimo kokybė. Vis tik besaikis darbštumas, kai žmogus nesugeba savęs tausoti ir atgauti jėgų, laikomas grėsmingu, todėl žemaičiai pataria dirbant nepamiršti ir sveikos nuovokos. Daugeliui darbų reikalingas kolektyvinis susitelkimas, todėl ypač svarbu, kad asmuo būtų patikimas. Patikimumas žemaičiams siejasi su atsakomybe ir įsipareigojimais.

Išgyvenimu ir pajautimu pagrįstos vertybinės nuostatos aptariamoms žymiai rečiau. Žemaičių kalbėjimo šaltiniuose patyrimo vertybių raiška susijusi su džiaugsmu ir nuostaba dėl paprastų kasdieninės aplinkos objektų, o taip pat ir su noru į juos nukreipti ir pašnekovo dėmesį. Estetinių susižavėjimą perteikiantys apibūdinimai nusako kasdienėje aplinkoje matomus dalykus, jų akustiką, kvapus, skonį. Meilė apibūdinama kaip visuotinai būdinga pajauta, bet apie ją žemaičiai nėra linkę atvirauti, nebent pasakotų praeities istorijas. Kur kas gausesnis žemaičių diskurso sluoksnis susijęs su pastebėjimais apie pašalinių elgesį, vertinant įsimylėlių prierašumą vienas kito atžvilgiu, stebintis rodomų jausmų intensyvumu ir trukme.

Nuostatos vertybes žmogus įgyvendina susidurdamas su jam tenkančiais gyvenimo apribojimais ir reaguodamas į likimo siunčiamus išbandymus. Žemaičiai įpratę kiekvieno žmogaus situaciją apibūdinti kaip besiklostančią pagal aukštesnės jėgos valią arba likimo nulemtą. Žemaičiai gyvenimo duotybę apibūdina kaip savime prasmingą ir pasitikėjimą savimi teikiančią būseną, kurią atspindėti turi ir bendra kūno laikysena. Gyvenimas suvokiamas kaip turintis prasmę savime – ši nuostata ypač išryškėja ir gelbsti sunkmečiu. Sunkumai, bėdos, skausmai apibūdinami kaip laikinos būklės, kurias iškentėti padeda suvokimas, kad gyvam visada geriau negu mirusiam. Turimuose šaltiniuose kalbantieji lemtes jiems paskirtą dalį ir kasdienius išbandymus suvokia kaip normą ir nėra linkę guostis. Žemaičių manymu, savo problemas žmogus privalo spręsti pats. Eitinės nuostatos visada reikalauja atsakyti tam

tikrų pagundų. Apdairumas leidžia nepakliūti į apgavystės, kaip išnaudojimo ar pa-taikavimo, pinkles ir išsaugoti savigarbą. Pagarbos kitam ir savigarbos nuostatos ug-domos remiantis lygiavertiškumo ir pageidaujamos atitikties principu, siūlant nesi-elgti su kitu taip, kaip nenorėtum, kad būtų elgiamasi su tavimi.

Turimuose žemaitiško kalbėjimo šaltiniuose daug pastebėjimų, kad su nuolat gerėjančiomis gyvenimo ir darbo sąlygomis keičiasi žmonių elgsena ir vertybės: lengvesnis gyvenimas keičia žmonių bendravimą link uždarumo ir susvetimėjimo, mažina darbštumą ir susirūpinimą ateitimi, skatina išlepimą ir nesivaržymą, išreikš-tą kitokių manierų ir mažiau dorybingo gyvenimo būdo pasirinkimu. Kalbėtojų pastebėjimu, kinta ir pati žemaičių kalba.

LITERATŪRA

- ALIŠAUSKAS VYTAUTAS 2009, *Sakymas ir rašymas. Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai.
- ANILIONYTĖ LORETA 1996: *Makso Šėlerio vertybių etika*, Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- BARTMIŃSKI JERZY 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwer-sitetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI JERZY 2016a, O aktualnych zadaniach etnolingwistyki, *Etnolingwistyka* 28, 7–29.
- BARTMIŃSKI JERZY 2016b, in Ольга Фролова, Алексей В. Юдин, Деян Айдачич, Али-cja Nagórko, Wojciech Chlebda, Николай Антропов, Natalia Korina, Nadieżda Koch-powicz, Елена Л. Березович, Jerzy Bartmiński. Dyskusja podsumowująca projekt „Me-tody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych”, *Etnolin-gwistyka* 28, 337–351.
- BARTMIŃSKI JERZY 2019, Kultūrinė lingvistika: teorinės prielaidos ir metodai DARBO definicijos „Slavų ir jų kaimynų aksiologiniame leksikone“ (LASiS) pavyzdys, *Kultū-rinės lingvistikos seminaro prielaidos i metodai* medžiaga [http:// www.kulturinelingvis-tika.flf.vu.lt/public/Jerzy%20Bartminski_%20LK_%20referat%20LT_RED.pdf](http://www.kulturinelingvis-tika.flf.vu.lt/public/Jerzy%20Bartminski_%20LK_%20referat%20LT_RED.pdf) (žiūrėta 2019-12-27).
- CIVJAN TAMARA 1990, *Lingvističeskiye osnovy balkanskoj modeli mira*. Moskva: Nauka. {Цивьян Т.В. 1990, *Лингвистические основы балканской модели мира*. Москва: Наука.}
- FRANKL VIKTOR E. 2000, *Nesqmoningas Dievas*, Vilnius: Vaga.
- FRANKL VIKTOR E. 2007, *Sielogyda. Gydytojo rūpestis – siela. Dešimt tezių apie asmenybę*, Vilnius: Vaga.
- FRANKL VIKTOR E. 2013, *Žmogus ieško prasmės*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- GAGE NATHANIEL L., BERLINER DAVID C. 1994, *Pedagoginė psichologija*, Vilnius: Alna litera.

- GUDAVIČIUS ALOYZAS 2000, *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- KOČIŪNAS RIMANTAS 2007, Dvasios užsispyrėlis, Frankl Viktor E. 2007, *Sielogyda. Gydytojo rūpestis – siela. Dešimt tezių apie asmenybę*. Vilnius: Vaga, 11–15.
- MASLOW ABRAHAM H. 2011, *Būties psichologija*, Vilnius: Vaga.
- NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA 1996, *Polski sennik ludowy*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2018, What data are relevant to ethnolinguistic analyses?, *Ethnolinguistics* 29, 11–29.
- PABRĖŽA JUOZAS 2017, *Žemaičių kalba ir rašyba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidybos skyrius.
- PAJĖDIENĖ JURATĖ 2018, Žemaitiškos tapatybės raiška: dėlionė iš *Kretingos tarmės žodyno* (2011) pavyzdžių, *Acta Linguistica Lithuanica* 79, 64–104.
- PAJĖDIENĖ JURATĖ 2019, *Kretingos tarmės žodyne* (2011) atsiskleidžiantys žemaitiško emociinio lauko kontūrai, *Acta Linguistica Lithuanica* 80, 80–108.
- PETERSON JORDAN B. 2018, *12 Rules for Life*, Allen Lane an Imprint of Penguin Books.
- ROSINAS ALBERTAS 1996, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- RUTKOVSKA KRISTINA, BOGDZEVIČ MONIKA 2016, Kognitywny obraz Żmudzina w języku polskim i litewskim = The cognitive picture of Samogitian in Lithuanian and Polish, *Slavistica Vilnensis* 61, 107–130.
- SAWANIEWSKA-MOCHOWA ZOFIA 2010, Językowo-kulturowy wizerunek Żmudzi i Żmudzinów w wybranych tekstach pisanych i mówionych. Jolanta Mędelka, Zofia Sawaniewska-Mochowa (red.), *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 249–264.
- SLIŽIENĖ NIJOLĖ 2005, Veiksmožodžio laikas, Vytautas Ambrazas, red., 2005, *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 290–302.
- STEPUKONIS AIVARAS 2005, *Pavergtų mąstymo problema. Maxas Scheleris ir žinojimo sociologijos ištakos*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- SUBAČIUS GIEDRIUS 2014, Birtutės Rokaitės-Vanagienės žodynas ir kiti darbai. Vanagienė Birutė, 2014, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, A–O, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, XI–XII.
- VAIŠNIENĖ DAIVA 2011, „Kretingos tarmės žodynas“: pagrindiniai medžiagos pateikimo principai. *Kretingos tarmės žodynas*, autorius Juozas Aleksandravičius, sudarė: Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, XX–XXXVI.
- ZINKEN JORG 2016, Jakich danych potrzebuje etnolingwistyka porównawcza, *Etnolingwistyka* 28, 334–336.

ŠALTINIAI

- ALEKSANDRAVIČIUS JUOZAS 2011, *Kretingos tarmės žodynas*, sudarė: Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- GIRDENIS ALEKSAS, sud., 1996, *Taip šneka tirkšliškiai: šiaurės žemaičių telšiškių tarmės tekstai su komentarais*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- GIRDENIS ALEKSAS, sud., 2008, *Žemaičių dzūkai. Tekstai su komentarais*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- GIRDENIS ALEKSAS, sud., 2012, *Šiaurės žemaičių Skuodo zona. Tekstai su komentarais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- VANAGIENĖ BIRUTĖ 2014–2015, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, A–O; P–Ž, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Expression of Value System in the Samogitian Daily Discourse of the 2nd Half of the 20th Century

Summary

The analysis of the material found in the sources of the Samogitian discourse of the second half of the 20th century, which builds upon the model of the categorization of values proposed by Viktor E. Frankl, makes it clear that the Samogitian daily discourse mainly focuses on creative values. Work is described as essential to everyone and making no harm to the human being. The person's diligence is associated with one's abilities, agility, understanding and trustworthiness, because many jobs require people's collective action. Samogitians are convinced that diligence enables the person to live, to get rich and experience the meaning of life. Both personally and as a member of an ethnic community a Samogitian construes diligence as a quality giving an advantage over others and providing good grounds to brag. The possibility of subsistence and the quality of life are linked with work. However, excessive diligence is considered harmful, and therefore Samogitians advise not to forget common sense while working.

The values which are based on experience and feeling are discussed far less commonly. In the sources of Samogitian discourse the expression of experiential values is linked with joy and surprise about simple objects from the daily environment and the intention to draw the interlocutor's attention towards them. Love is described as a universal feeling, but Samogitians are not prone to talk openly about it, unless they speak about the stories of their past.

The person actualizes attitudinal values whenever he or she is confronted with the restrictions of life and reacts to the suffering sent by one's fate. Samogitians are used to describe every person's situation as resulting from the higher force or determined by one's fate. The gift of life is described as meaningful per se and providing self-confidence.

Hardships, troubles and pain are described as temporary conditions, which are easier to live through when one knows that it is always better to be alive than dead. Ethical values always require people to refuse certain temptations. Circumspection allows individuals to avoid deception in the form of abuse or flattery and to keep one's dignity. The promotion of respect towards another and self-respect is based on the principle of equality by proposing not to treat others as you would not want them to treat you.

The available sources of Samogitian discourse include a number of observations that the continuously improving conditions of life and work change people's behaviour and values: an easier life changes people's communication towards seclusion and alienation, reduces diligence and concern over the future, promotes effeminacy and lack of self-restraint expressed through the choice of a less virtuous lifestyle. According to interlocutors, the Samogitian language itself changes as well.

KEYWORDS: Samogitians, identity, daily discourse, value system
